ગુજરાતમાંહિ સોસાઇટી થાપી,
સાહરામાંહિ નિશાળ. ફરી૦ ૫
આંધળાં લૂલાંને આપતો એ તો,
દિન દિન પ્રત્યે દાન;
કવિ પંડિત જનનું પણ કરતો,
સારી રીતે સનમાન; ફરી૦ ૬
શૂરા પુરાનું શુરાપણું દેખી,
દેતો સારો સિરપાવ;
કારીગરી કરી લાવે કારીગર,
ભાળવા રાખતો ભાવ. ફરી૦ ૭
એવા એવા ગુણુનંતોને એ થકી,
અંતર વધતી ઉમેદ;
તેઓતણો ગુણુજાણુ જવાથકી,
ખૂબ પામ્યા સૌ ખેદ. ફરી૦ ૮
વિદ્યાવંત ને પૂરો વિવેકી,
સરવ કળાનો સુજાણ:
સદર અદાલતનો થઇ સૂબો,
પામ્યો વિશેષ વખાણ. ફરી૦ ૯
મુંબઇમાંહિ સોસાઇટી મોટી,
એણે કરી ઉતપંન;
ગુજવંતી ગુજરાતી ભાષાનું,
માન વધારવા મંન. ફરી૦ ૧૦
ગરીબ તવંગર સરખાજ ગણતો,
સૌ સાથે કરતો સ્નેહ;
ગોરા કાળા પણ સરખાજ ગણતો,
અભિમાન દાઝે દીલએહ. ફરી૦ ૧૧
દેશી ફરે પવન અવનીપકીલથી,
સરર વાગે શિરમાં શરીગ
ખરર જળ જમીનમાં કારી,
ઝરર ઝરે નેવ નીર નીર
થરર ઉરથૂળ સ્થિનિ
અરરર

પર ઉપકારી કામમાં પોતે;
કાંઇ ન રાખી કચાશ. ફરી૦ ૧
ડહાપણદાર ને દિલનો દયાળુ,
અદલ એનો ઇનસાફ;
આ દેશનું શુભ એ ઇચ્છનારો,
ઉમદો આ અશરાફ. ફરી૦
આળસ તો એના અંગમાં નહોતી,
કરતો અધિક ઉદ્યોગ;
મનન ઘણું કર્યું તેથી મગજમાં,
રાજસી ઉપજ્યો રોગ. ફરી૦
પંદર દિવસની પીડા પામીને,
દીધો તેણે તજી દેહ;
નામ એનું નથી નાશ થવાનું,
અજર અમર છે એહ. ફરી૦
સાલ પાંસઠે આગસ્ટની આખર;
પુનામાં પામ્યો મરણ;
દોસ્ત ઘણા દીલગીર થયા,
ઝરે આંખે આંસુનાં ઝરણ. ફરી૦
કાવ્ય સુણી કરશે કવિયોનો,
કોણ હવે સતકાર,
ચારણ ભાટના ચોપડા જોઇ,
શોધી લેશે કોણ સાર. ફરી૦
મુલક મુલકમાં મુસાફરી કરતાં,
કીધો હશે જ્યાં મુકાંમ;
સારો સારો કહી સંભારતા હશે,
ત્યાંનાં મનુષ્ય તમામ. ફરી૦
ઓ પ્રભુ, આપ તો એવોજ આપજે,

પ્રેમભક્તિ-ગ્રંથમાળા

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૨ જો

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલાનાં

નવીન ગ્રન્થો અને આવૃત્તિઓ



		પ્રથમાવૃત્તિની સાલ
૧૭	શકુન્તલાનું સંભારણું, સમશ્લોકી	૧૯૨૬
૧૮	યુગપલટો અને મહાસુદર્શન	૧૯૨૭
૧૯	ઉદ્બોધન	૧૯૨૭
૨૦	અર્ધશતાબ્દિના અનુભવબોલ	૧૯૨૭
૨૧	સંસારમન્થન	૧૯૨૭
૨૨	વિશ્વગીતા	૧૯૨૭
૨૩	ઇન્દુકુમાર, અંક ૨ જો	૧૯૨૭
૨૪	ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૨ જો	૧૯૨૮
૨૫	ગીતમંજરી	૧૯૨૮
૨૬	જહાંગીર-નૂરજહાન	૧૯૨૮
૨૭	યોધપર્વણીને પ્રતિજ્ઞાદ્વન્દ્વ	૧૯૨૮

બીજી આવૃત્તિઃ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો
કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો

ત્રીજી આવૃત્તિઃ વસન્તોત્સવ
ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો

ચોથી આવૃત્તિઃ જયા-જયન્ત
ઉષા

છઠ્ઠી આવૃત્તિઃ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાલા

—✣♦□♦✣—

	પ્રથમાવૃત્તિની સાલ
૧ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૧ લો	૧૯૦૩
૨ રાજસ્ત્રોની કાવ્યત્રિપુટિ	૧૯૦૩–૦૫–૧૧
૩ વસન્તોત્સવ	૧૯૦૫
૪ કેટલાંક કાવ્યો, ભાગ ૨ જો	૧૯૦૮
૫ ઇન્દુકુમાર, અંક ૧ લો	૧૯૦૯
૬ ન્હાના ન્હાના રાસ, ભાગ ૧ લો	૧૯૧૦
૭ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, સમશ્લોકી	૧૯૧૦
૮ જયા–જયન્ત	૧૯૧૪
૯ મેઘદૂત, સમશ્લોકી	૧૯૧૭
૧૦ ઉષા	૧૯૧૮
૧૧ ચિત્રદર્શનો	૧૯૨૧
૧૨ રાજર્ષિ ભરત	૧૯૨૨
૧૩ પ્રેમકુંજ	૧૯૨૨
૧૪ પ્રેમભક્તિ–ભજનાવલિ	૧૯૨૪
૧૫ સાહિત્યમન્થન	૧૯૨૪
૧૬ વૈષ્ણવી ષોડશ ગ્રન્થો, સમશ્લોકી	૧૯૨૫

પ્રેમભક્તિ-ગ્રન્થમાળા

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૨ જો

ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

વિ. સં. ૧૯૮૪ ઈ. સ. ૧૯૨૮

દોઢ

કીંમત [illegible] રૂપીઆ

જયન્ત. ન્હા. કવિ.

પ્રકાશકઃ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ,
ભદ્ર, અમદાવાદ, નં. ૧.

આવૃત્તિ ૧ લી ૧૯૦૮ પ્રત ૧૦૦૦
આવૃત્તિ ૨ જી ૧૯૨૮ પ્રત ૧૫૦૦

ધી "ન્યુસ પ્રિન્ટીંગ" પ્રેસમાં
મણિલાલ ઇચ્છારામ દેસાઇએ છાપ્યું
કાળા ઘોડા, એક-હાઉસ-લેન, કોટ, મુંબઈ.

ગુરુદેવ! નમો નમઃ
ગુરુ! ત્ય્હાં સુણાશે આ શબ્દ?
જ્ય્હાં વિચરો છો જ્યોતિઃ સ્વરૂપે
ત્ય્હાં મૃત્યુલોકના બોલ પહોંચે છે?
શીખવ્યું છે આપે જ, ને સ્મરું છું
કે માનવ વાણીનો પડઘો
શ્રવણેન્દ્રિયમાં પરિસમાપ્તો નથી.
મનવચનકર્મના મહાધ્વનિ
જગતમાં ને જગતની પાર વ્હારે છે.
તેથી શ્રદ્ધા છે ગુરુબોધમાં
કે શબ્દ નહીં તો શબ્દાર્થ,
ને શબ્દાર્થ નહીં તો શબ્દભાવ
સદા યે સંભળાય છે ત્ય્હાં.

'ત્ય્હાં' એટલે ક્ય્હાં?
સ્વર્ગ? વૈકુંઠ? ગોલોક? અક્ષર? ક્ય્હાં?
જગજ્જનો જાણવા ઇચ્છે છે,
મૃત્યુના પડદા પાછળ જોવા વાંછે છે.
મ્હેં તો વચનામૃત પીધું છે કે
न हि कल्याणकृत् कश्चित्
दुर्गतिं तात! गच्छति.

કંઇ કંઇનાં કલ્યાણ કીધાં છે,
પ્રાણધન ખરચી પ્રાણ ઉદ્ધાર્યા છે,
તે કલ્યાણ જ પામ્યા છો.
જ્યહાં વિહરો છો ત્યહાં,
સંસારમુક્ત તે સદ્ગતિમાં
પુણ્યધામે આનન્દમૂર્તિ છો.

ગુરુરાજ! મોહન એ મચ્છુનો કાંઠો,
ને હેતાળ એ મોરબીની વસ્તી!
કાળમીટના વજ્રતટની એ વેરાન ભવ્યતા,
ને લોકસંઘના સદ્ભાવની એ કુમાશ!
દેવ ને મનુદેવ જ્યહાં લીલા કરે
તે તીર્થ, અન્ય અતીર્થ.
ગુરુદેવ! પુણ્યપગલાંથી આપે,
ને સાધુકવિ વેદમૂર્તિ મહર્ષિ
બ્રહ્મસભાના બ્રહ્મરત્ન શંકરલાલજીએ
એ અતીર્થને તીર્થ કીધાં અમ માટે.
ગંગા અને ગંગાના તટવાસી જેવાં
સ્મરણમાં રમે છે એ સહુ.

ઘેરે નાદે મુખની મોરલી બોલતી,
ન્હાને ડગલે પૃથ્વી ઉપર પગલાં પાડતાં,
પુણ્યના પરિમલે જીવનનું પુષ્પ વિકસતું.
પ્રફુલ્લ બૃહસ્પતિની જોડલી સમોવડી

નયનબેલડી ત્હમારી પ્રોજ્જ્વલ પ્રકાશતી.
વિશાલ તેજસ્વી ભાલદેશે
અનેકરેખ ત્રિપુંડ્ર સમી
તત્ત્વચિન્તનની રેખાઓ લંબાતી.
જ્ઞાનભારે ભમ્મરો નમતી,
અનુભવના અંબારથી અંજાયેલાં
પોપચાં ધીમેશથી પડતાં ઉપડતાં.
ફ્‌િલસુફ્રની તત્ત્વલીનતા ને ચિન્તનસમાધિના
વદને ઊંડા પડછાયા પથરાતા.
યૌવનનો ઉઘાડ છતાં વિકારહીન,
બુદ્ધિવૈભવ છતાં અડગ શ્રદ્ધાવાન્,
પ્રારબ્ધવાદી છતાં નિરન્તર પુરુષાર્થી,
અદ્વિતીય ગુરુ છતાં સદાના શિષ્ય,
મહાતત્ત્વજ્ઞાની છતાં યે
એકાન્તિક ભક્ત ત્હમે હતા.
અભ્યાસના ખાલી કુંભમાં
ટૂંકા જીવનનો ઉભરાતો અનુભવ
નીતારી નીતારી ભર્યો હતો.
જડદેહે બટુકજી જણાતા,
પણ ચેતનદેહે વિરાટરૂપ વિલસતા.
સાદાઇ અને સરળતાની સૌમ્યમૂર્તિ,
ઉન્માદ ને અત્યાચારના અરિ હતા.
વસન્તના વાયુ વાય,
ફૂળે, ને સહકાર નમેઃ
સંસારનાં સદ્ફળ ફળતાં

તેમ તેમ ત્હમારી ડાળે નમતીઃ
સન્માનથી સર્વદા ત્હમે વિનયી થતા.
અમારી નિત્યે કલ્યાણકામનાવાળા,
શિષ્યોના નિરન્તર હેતના લોભી,
વિદ્યાર્થીઓની વાતના વિસામા હતા.
બ્રહ્મચારીને બ્રહ્મચર્ય બોધતા,
ગૃહસ્થાશ્રમીને ગાર્હસ્થ્ય ધર્મ શિખવતાઃ
પ્રેરણાથી પ્રકાશતી એ વાણી હતી.
દેવમન્દિરમાં યે દેવકથા કરતા,
પુરાણ વાર્તા નવઉત્સાહે લલકારતા,
સાધુસન્તો યે સુણી સત્કારતા તમ વેણ.
પંચેન્દ્રિયો અખંડ પંચ વર્તમાન પાળતી.
એકાદશીનાં જાગરણ ઉપવાસ ધુન નિરખી
સુફી અને અગમ્યવાદી સાંભરતા.
ત્હમારા વતન ફરતાં વનમાંના
મહાઘોષ શાર્દૂલની ગર્જના સમોવડો
ત્હમારો ઉપદેશ ગાજતો.
લક્ષ્મીજીએ કુંકુમચન્દ્રકે
ને નારાયણ ભગવાને કેસરતિલકે
ગુરુરાજ! ત્હમને વધાવ્યા હતાઃ
ને દેવભાગનું નૈવેદ્ય ધરાવીને જ
દેવદત્ત વૈભવ ત્હમે ભોગવતા.
લીલમલીલી અમ ગુજરાતની અમરાઇએ
નવશિક્ષણની ત્હમે સાખ હતા.

પ્રાચીન–અર્વાચીન ઉભયમાં વિશ્વાસુ,
પૂર્વ–પશ્ચિમ ઉભયમાં શ્રદ્ધાવાળા,
રાજાપ્રજા ઉભયમાં આસ્તિક રહેતા.
સદ્‌ગુરુ સહજાનન્દજી ને મહાત્મા અફલાતુન
ઉભયના પરમ ઉપાસક હતા.
કાલના આદિથી કવિઓ
પુષ્પના ગુણાનુવાદ ગાઇ રહેવા
મથે છે, પણ નથી ખૂટ્યા એઃ
મહાનુભાવી ગુરુદેવની તો પછી
ગુણગીતા કેમ ગવાઇ રહે?
નેતિ, નેતિ, નેતિ, ભગવન!

આયુષ્યની ઉજમાળી સ્મૃતિઓ
કોને નથી સતાવતી?
સુખનાં સ્મરણોમાં ઊંડું દુઃખ છે,
દુઃખનાં સ્મરણોમાં ઊંડું સુખ છે.
પુરાણું સુખ સંભારતાં ચે
દિલ દાઝે છે, ગુરુજી!

સૂર્યનું કિરણ સપ્તરંગે ઉઘડે,
ને સાતે રંગ પાછા સંકેલાઇ
એકજ્યોત શ્વેત કિરણ સોહાયઃ
ત્હમારા જીવનનું કિરણ પણ તેમ
સંસારમાં અનેક રંગે ઉઘડ્યું,
ને ઉઘડી, પ્રફુલ્લી, ઝળહળ ઝળકી,

અન્તે એકજ્યોત સંકેલાઈ,
ધવલ રંગે ધર્મમાં આથમ્યું,
ને સૂક્ષ્મ અંશ અક્ષરચરણે વિરામ્યો.
જય એ ત્હમારો, ગુરુદેવ!
જગત જીત્યા, ને પછી યે જીત્યા.

પૃથ્વીને આરા છે.
ને પૃથ્વીમાંની ઉત્ક્રાન્તિને યે આરા છે.
એ પછીના ઉત્ક્રાન્તિમાર્ગ
અવકાશને સ્હામે તીરે છે;
ને મૃત્યુની નદીનાં અન્ધારકાળાં નીર
વચમાં ઘેરાં ઘેરાં વહે છે.
એ વારી તરી ઉતરતાં
મનુષ્યનાં માટીનાં માળખાં
ઓગળી જાય છે, દેવ!
ત્હમે પૃથ્વીના પોશાક ઉતાર્યા,
ત્હમે ચેતનના વાઘા સજ્યા,
ત્હમે તેજની પાંખો પ્રસારી ઉડ્યા
એ ઉત્ક્રાન્તિના અગોચર પન્થે.
ઉર્ધ્વગામીનું જવું યે ધન્ય છે,
અધોગામીનું જીવવું યે ધૂળ છે.
જગત્યાત્રામાં જીવન ને મૃત્યુ
ઉભય ત્હમે ધન્ય કર્યાં.

ટૂંકી આયુષ્યની અવધો ત્હમારી,
પણ લાંબાં ઉરનાં સંભારણાં અમારાં.

સૂર્ય કરતાં સૂર્યપ્રકાશ વિસ્તીર્ણ છે,
પુષ્પ કરતાં પુષ્પના પરિમળ મ્હોળા છે:
પ્રકાશવન્ત ને પરાગમય આયુષ્ય કરતાં યે
એ આયુષ્યના સ્મરણસુગન્ધ દીર્ઘજીવી છે.

यस्मान्नोद्विजते लोको
लोकान्नोद्विजते च यः;
કોઇને દૂભવ્યા નથી,
કોઇથી દૂભાયા નથી:
વડવાનળની મહાજ્વાલાઓ, દેવ!
જો કે ઘણી યે સળગાવેલી મ્હેં તો,
પણ દિલનો દરિયો ડહોળાયો નથી.
સહુને બધું ક્ષમા કરતાં જ
સંચર્યા છો સંસારના તીર્થમાં.

આપણો પ્રસંગ શું આલેખું?
નથી વીસર્યો ને નહીં વીસરાય,
સ્મરણમાંથી નહીં સરી જાય
એ આપેલું જીવતદાન.
ખરાબે લાધતી મ્હારી નૌકાને
વાળી વ્હેણમાં મૂકી,
એ નાખુદા ભૂલશે કદી?
ગગનના તારકલેખ ભૂંસાશે?
કે ભૂંસાય એ હઇયાના લેખ?

ગુરુદેવ ! નમોનમ :
એક વાર શરણે આવ્યો, ને તર્યો.
બીજી વાર પુણ્યનામાવશેષ
અહીં લખું છું અધુરે અક્ષરે.
લોકકવિતા કવે છે કે
રામનામે પત્થર તર્યા :
તો કાશીરામને નામે
આ પત્થરે તરશે સ્તો.
ત્હ્યાંથી યે ઉદ્‌બોધજો મુજ બુદ્ધિને,
ને પ્રેરણાનાં પીયૂષ પાઠવજો, દેવ !
शिष्यस्तेऽहं, शाधि मां त्वां प्रपन्नम्.

પ્રસ્તાવના

❊❊❊❊❊

વસન્તોત્સવ પછી ઈન્દુકુમાર પ્રસિદ્ધ કરવાનું જાહેર થયું હતું. એ નાટકના અંકો છૂટા છૂટા છપાવવા વિચાર છે, અને પહેલો અંક છાપખાનામાં ગયો છે. દરમિયાન મ્હારાં કેટલાંક કાવ્યોનો બીજો સંગ્રહ ગુર્જર પ્રજાને ચરણે ધરું છું. ઇન્દુકુમાર સિવાયનાં મ્હારાં અન્ય અપ્રસિદ્ધ કાવ્યોમાંના કેટલાંક ગીતો આ સંગ્રહમાં લીધાં છે.

એ તો સ્પષ્ટ જ છે કે દલપતકાવ્ય અને નર્મકવિતાની પેઠે બીજી નવી કવિતા લોકસમૂહે હજી માન્ય નથી કીધી, અને, કેટલાંક અપવાદરૂપ કાવ્યો સિવાય, કુટુંબોમાં નથી દાખલ થઇ. પણ જેમ જેમ વાચકવર્ગ ગુજરાતી ભાષામાં વધારે સુશિક્ષિત થશે, જેમ જેમ વર્તમાન કવિતાના લેખકો પોતાની પાંડિત્યશૈલી નરમ પાડતા જશે, જેમ જેમ સર્વાનુભાવી ન હોય એવાં સ્વાનુભવોનાં ગીતને બદલે લોકસંસ્થાના પ્રશ્નોનો, પ્રજાના આશઅભિલાષનો, ગુજરાત, હિન્દ અને દુનિયામાં અંકુરતી નવચેતનાનો કવિતામાં વધારે પ્રભાવ પડવા લાગશે, જેમ જેમ જગતનાં સર્વોત્તમ કાવ્યોની હારમાં ઉભવું છે એ લક્ષ્યમાં લાવી પયગમ્બરોની

પેઠે આપણા કવિઓ સ્વર્ગના સન્દેશ જેવાં ઉત્સાહી પ્રેરણાભર્યાં પરમ શ્રેય દાખવતાં કલ્યાણસ્તોત્રો ગાવા માંડશે, તેમ તેમ, મ્હારી શ્રદ્ધા છે કે, લોકસમૂહ નવી કવિતાને વધારે ને વધારે આદર આપશે. ગુજરાતની કુંજો નિર્જન નથી, કે કુંજવાસી સજ્જનસજનીઓ એટલાં બધીર કે અરસિક નથી. કોયલ ખુલ્લે શબ્દે બોલશે તો સહુ સાંભળશે, ને સત્કારશે.

ઇ. સ. ૧૯૦૮ ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવિ

કેટલાંક કાવ્યો

ભાગ ૨ જો

ભેદના પ્રશ્ન

મ્હેં તો કુંકુમે લીંપ્યું મ્હારું આંગણું રે લોલ:
કોઇ ભેદુ આવો તો ભેદને ભણું રે લોલ.

મ્હારી આંખે અદૃશ્ય આંસુડાં વહે રે લોલ:
વિધિ જોઇ જોઇ કાં હસી રહે રે લોલ?

આવો સન્તો! સહૂબોધો મ્હારી આંખડી રે લોલ:
પ્રાણ વારી પૂજીશ પદપાંખડી રે લોલ.

મહાગિરિને ગહ્વર ધોધ ઉછળે રે લોલ:
એના અકળિત નીરઘોર કો કળે રે લોલ?
ત્હો ય ધોધ કેરે ધમક જગત ધમધમે રે લોલ:
મ્હને આંસુના એમ અનુકમ્પ ગમે રે લોલ.

કોઇ સ્નેહીના પાલવ લોચન લ્હૂવે રે લોલ:
નીચે ઉછળે ઉરસ્નેહ, આત્મ એ જૂવે રે લોલ.

ગાન સ્હમજું ન, ત્હો ય ગાન વેદનાં રે લોલ:
રુદન અરુચે, રુચે છે ત્હો ય વેદના રે લોલ.

બાલ પજવે, હા! ત્હો ય મ્હારા અંગનાં રે લોલ:
આંખ રડતી, તે ત્હો ય પ્રાણઅંગના રે લોલ.

જ્ઞાની! સાધુ! આવો તો કહું વાતડી રે લોલ:
ઉભા રહો તો ઉઘાડું મ્હારી છાતડી રે લોલ.

કૃપાનાથે બ્રહ્માંડ એવું કાં કીધું રે લોલ ?
નયન આવડું, ને જગ તો મ્હોટું બધું રે લોલ.

ગામપાદર બેસી કાં બોલે મોરલા રે લોલ ?
ચન્દ્ર સૂરજ સન્તાડે વદન કાં ભલા રે લોલ

મહાબ્રહ્માંડ ક્‌ય્હારે ઘૂંઘટ ખોલશે રે લોલ ?
ક્‌ય્હારે સચરાચર બ્રહ્મનીર ડોલશે રે લોલ ?

આવો સન્તો ! તમ પગલે પાવન થવું રે લોલઃ
પ્રાણરુંધન્તા પ્રશ્ન પદે ઠાલવું રે લોલ.

ખીલી વસન્ત, ડાળ લૂમખે લચી રે લોલઃ
ટુંકો આંખો, ને લાંબી દૃષ્ટિ કાં રચી રે લોલ ?

વિશ્વ વીંટી આકાશની ઝાડી ઝૂકી રે લોલઃ
મધુ વનમાં, મીઠાશ જીભે શે મૂકી રે લોલ ?

ઢળે અઢળક રસ મેઘ મહારેલમાં રે લોલઃ
સમી સ્હાંજે ભરું તે મ્હારી હેલમાં રે લોલ.

મ્હારા ઉરની ન હેલ તો મ્હોટી કશી રે લોલઃ
ભરું ભરું ત્હો ય ખાલી હેલ ભાગ્ય શી, રે લોલ.

છતાં શીખો અગ્નિની ઉપર ચાલવું રે લોલઃ
ફૂલ ફૂલે, તો ઘડીનું એ ફાલવું રે લોલ.

તેજ આવે, તો અર્ધ દિવસ આથમે રે લોલઃ
જીવન જાગે, તો અર્ધ નીન્દમાં શમે રે લોલ.

મોરવરણું અખંડ ચાપ ઇન્દ્રનું રે લોલ:
જોવું-રોવું, સૌન્દર્યે એવું કાં બન્યું રે લોલ?

લોક ક્‌હે છે, પ્રભુના મીઠા બોલડા રે લોલ:
એક લીધા કંઇ મુજ શું અબોલડા રે લોલ?

તેજ-અન્ધકાર મળી ગૂંથે દિનને રે લોલ:
હસવું-રડવું, એ ઉભય રચે જીવનને રે લોલ.

મ્હને એટલું આ! એટલું કહો કથી રે લોલ:
દીઠું અદીઠું હો સન્ત! કાં થતું નથી રે લોલ?



નયણાંની ધાર

નયણાં મ્હારાં નીતરે,
કોઇ લ્યો નયણાંની ધાર;
સાગર મ્હારા છીછરે,
કોઇ લ્યો સાગરની સાર. ધ્રુવ.

અભ્યાગતનાં આંસુડાં,
કોઈ લ્યો હઇડાંના ભારઃ
પરમારથનાં દૂધડાં
દ્‌હોઇ આપો કો આધાર.
હો! કોઇ લ્યો નયણાંની ધાર.

સ્મરણે સંકટ સાંપડ્યાં,
કોઇ ધો સ્મરણોનાં દ્વાર:

કરણે કારણુ ના જડ્યાં,
કોઇ ફૂડા કરણોનાં કાર:
હો! કોઇ લ્યો નયણાંની ધાર.

ઉરના સાગર છીછરે,
કોઇ લ્યો ઉર કેરી સાર:
નયણે આત્મા નીતરે,
કોઇ લ્યો આત્માની ધાર:
હો! કોઇ લ્યો નયણાંની ધાર.



ઝીણા ઝીણા મેહ

ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ,
ભીંજે મ્હારી ચુંદડલી:
એવો નીતરે કૌમારનો નેહ,
ભીંજે મ્હારી ચુંદડલી. ધ્રુવ

આજે ઝમે ને ઝરે ચન્દ્રીની ચન્દ્રિકા,
ભીંજે રસિક કોઇ બાલા રે:
ભીંજે સખી, ભીંજે શરદ અલબેલડી,
ભીંજે મ્હારા હૈયાની માલા:
હો! ભીંજે મ્હારી ચુંદડલી.

વનમાં પપૈયો પેલો પિયુ પિયુ બોલે,
ટહુકે મયૂર કેરી વેણાં રે:
ટમ ટમ ટમ ટમ વાદળી ટમકે,
ટમકે મ્હારા નાથનાં નેણાં:
હો! ભીંજે મ્હારી ચુંદડલી.

આનન્દકન્દ ડોલે સુન્દરીનાં વૃન્દ ને
મીઠા મૃદંગ પડછન્દા રેઃ
મન્દ મન્દ હેરે મીટડી મયંકની,
હેરો મ્હારા મધુરસચન્દા !
હો! ભીંજે મ્હારી ચુંદડલી.



એ રત

મ્હોરી મ્હોરી આંબલિયા કેરી ડાળ રે,
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!
ઝીલે નીરે સારસ સરોવરપાળ રે,
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!

કુંજ કુંજે વાઘા સજ્યા નવરંગ રે,
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!
ચન્દ્ર હસી અજવાળે રજનીનાં અંગ રે,
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!

તેજ મધુર વરસે, ને વિશ્વ મહીં ન્હાય રે,
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!
લીલો પેલો વનનો મંડપ ઝોલાં ખાય રે,
એ રત આવી, ને આજ! આવજો!

ઉભી ઉભી નીરખું છું વાટ, અલબેલ રે!
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!
ફૂલડેથી લૂમી ઝૂમી મ્હારી વેલ રે,
એ રત આવી, ને રાજ! આવજો!

યૌવના

કોઈ કૂહેશો
તે શા વિચાર કરતી હતી ?

મધ્યાહ્ન હતો,
સૃષ્ટિને સેંથે સૂર્ય વિરાજતો.
આશાપાશનું ઉંડું આકાશ
નીલઘેરું ને નિર્મળું હતું.
ક્ષિતિજ ઉપર જલભર પયોદ,
વિશ્વનાટકના પડદા જેવાં,
અદ્ધર સરતાં, પડતાં,
ને ધીમેશથી ઉપડતાં.
મધ્યાહ્ન ખીલેલો ને નિર્જન હતો.

સન્મુખ સાગર લહરતોઃ
જાણે આકાશ ઉતારી પાથર્યું !
જલ ઉપર કિરણ રમતાં.
રૂપાની રેખાઓ દોરતાં,
હસી હસી મીટ મટમટાવતાં,
ને ઉડી ઉડી જતાં રહેતાં.
સાગરનો વિશાલ પલવટ
મધ્યાહ્નમાં પલપલતો હતો.

ઋતુ વર્ષા હતી,
ને વર્ષાની તે શરદ્મંજરી હતી.

કિનારા લીલા ને પ્રસન્ન હતા.
ધરા આંખ ઠારતી.
વિધિનું ચીતરેલ ચિત્ર હોય
સૃષ્ટિ ત્હેવી કંઈ સ્થિર ભાસતી.
કાલે મેઘ વરસી ગયો હતોઃ
આજ પદાર્થો ઉપર જલનો રંગ ચમકતો.
ભીની તેજસ્વિની લીલાશ
દિશ દિશમાં પ્રસન્નતાથી પ્રકાશતી.
આછાં તેજ અને અન્ધકાર
પાંદડાંમાં સન્તાકુકડી રમતાં.

આઘા સાગર ઉપરથી
શીતલ અનિલ આવતા.
સૃજનને સૂર્ય ઉષ્મા દેતો,
અગ્નિને અનિલ આવરી લેતા.
સકલ સૃજનઅવકાશ ભરી
ઉષ્મા ને શીતળતાની ઉર્મિઓ ઉછળતી.

ગરુડના માળા જેવી
અન્તરિક્ષ એક આરસની અટારી લટકતી.
મહીં આરસના પાટ માંડેલા હતા.
ભ્રુકુટિ કોતરેલ કમાન નીચે
નમેલી રસભર વેલી સમી
એક યૌવના ઝૂકેલી હતી.
તુલસીના છોડ સરિખડાં આશપાશ

સખિઓ શા પડછાયા રમતા.
ઉપર દ્રાક્ષનો ઝૂમખો ઝઝૂમતો.
સુન્દરીનાં સુન્દર નયનો
સાગરના ઓઘ ઓળંગતાં.
ગુલાબની પાંદડીઓ જેવાં ચરણ
આરસમાં ગુલાબ પાડતા.
જમણા કરમાં મોગરાની માળા હતી.
સુકુમાર પ્રભાતરંગી સાળુમાંથી
અમૃતના સરોવર સરખો દેહ
અને તેજસ્વી કરનો કમલદંડ જાણે
હાથેળીનું પુષ્પ પ્રફુલ્લી આપવા આવતા.
અંગે અનંગની ભસ્મ ચોળી હતી.
મુખડે કવિઓની કવિતા પ્રકાશતી.
કીકીમાં સ્વપ્ન સ્ફુરતાં.
પાંદડી જેવાં પોપચાં ફરકતાં.
હૈયુ ભરેલું ને વિશાળ હતું.
વિધિદીધેલ રત્ન સમો
ભાલદેશે ચન્દ્રક રાજતો.
અંગઅંગ ફૂલ ફોરતાં.
કોકિલ ડાળે બેસે ને દીપે
તેમ રમણી નિજ કુંજે શોભતી.
અલૌકિકરંગી ઇન્દ્રચાપ જેવી
જગત ઉપર તે નમેલી હતી.
એ યૌવના શા વિચાર કરતી ?

ચાંદનીના ઢગલા જેવું
શ્વેત ન્હાનકડું હરણનું બચ્ચું
નીચે રૂપાની સાંકળે બાંધેલું હતું.

યૌવના શું વિચારતી ?
પ્રાણની ભરતી લોચનમાં ડોલતી.
મધ્યાહ્નનાં તેજ વિલોકતી ?
જલના રંગ આલોચતી ?
સાગરના તલ નિહાળતી ?
અસીમ જલરેખાઓ વીંધી વીંધી
સ્હામી પારનો સંગમ શોધતી ?
ગુલાબની અંજલી જેવું મુખડું,
મહીં આકાશના અણુ જેવાં નયન:
આછી ઉષાના ઓજસનું અંગ હતું.
યૌવના શાં ઇન્દ્રજાળ જોતી ?

એક વાદળી આવી:
મહાનૌકાના મહિમાવતી
દૂરથી એક વાદળી આવી.
સૃષ્ટિ ઉપર પાલવ પાથરતી–સંકેલતી
તેજછાયાની રમત રમતી રમતી
યૌવનાને વદન અડકી ગઇ.

કોઇ—કોઇ કહેશો
તે યૌવના શું વિચારતી હતી ?

વિષઘેન

હાં રે મ્હને ઝેરી નાગોએ ડંખ દીધા,
હો સન્ત! હાવાં કેમે ઉતારશો એ ઝેર?
હાં રે મ્હને ઘેરી સચોટ બાણુ વીંધ્યાં,
હો સન્ત! ઘાવ ઉરના રૂઝાવશો શી પેર?

ઉંચી ઉંચી તારલી એ મીટ માંડી મટકે,
સન્તાય મ્હારી પાંપણુ વિશે દિનરેન:
રહી રહી ઝીણું ઝીણું હો સન્ત! ખટકે,
અંજાય મ્હારાં લોચન વિશે મદઘેન.

ડોલે પેલી કમલિની જલ કેરી હેલે,
વસન્તજલે એવો ડોલે ફૂલપ્રાણુ:
મધુપ મ્હણે ગુંજે, પરાગ ઢળે વેલે,
અખંડ કુંહારે રેલે એવી રસલ્હાણુ!

લળી-ઢળી આસોપાલવ કેરી ડાળી,
ઉપર કોયલ ટ્હોકા કરે મધુઘોષ:
હતી એક ઇક્ષુના દંડ સમી બાળી:
—નજર! કેમ કાળી ગોરંભે ભરરોષ?

વેણુ

આકાશ ઉભું ધરી ઉદયાચળ થાળમાં:
આકાશે નાખ્યું મ્હેં વેણુ:
વેણુ મ્હારું નન્દવાણું રે.

પ્રારબ્ધ આવ્યું ભરી ફૂલડાંની છાબડી:
ફૂલડાંનું નાંખ્યું મ્હેં વેણુ:
વેણુ મ્હારું નન્દવાણું રે.

ઉતરી વિધાત્રી લઇ કુંકુમકંકાવટી:
કુંકુમનું નાંખ્યું મ્હેં વેણુ:
વેણુ મ્હારું નન્દવાણું રે.

દેવી પધાર્યાં, હતી રસભીની આંખડી:
રસ કેરું નાખ્યું મ્હેં વેણુ:
વેણુ મ્હારું નન્દવાણું રે.

વેણુ નન્દવાણું, સૌભાગ્ય નન્દવાણું:
મ્હારું એક અદ્વિતીય વેણુ:
વેણુ મ્હારું નન્દવાણું રે.

◆◆◆◆□◆◆◆◆

આમન્ત્રણ

આવજો—આવજો યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

આવજો—આવજો, ગાયો લાવજો, ત્હાં ચરાવજો,
આવજો યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું—ધ્રુવ.

એક મીટ ખીડું ત્હાં તો બીજી મીટ ઉઘડે:
વ્હાલાંની જોઉં છું જલતીર વાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

આસુડાં ન નીતરે, ન ઘેન મ્હારાં ઉતરે:
વિશમે ન આંખના ઉચાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

પધારો, પધારો, એક તરશ દરસની:
પ્રાણ કેરા માંડી મેલ્યા પાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

દૂધલડાં દૂહોશું, પીશું ને પાશું:
મટુકી ભરી લઇશું જગને માટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

ઘેરી ઘેરી મોરલીમાં સાગરના શબ્દ વાજો:
લખજો બ્રહ્મલેખ મ્હારે લલાટ,
યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું.

આવજો—આવજો યમુનાઘાટ, ત્હાં મળશું:
આવજો—આવજો, હૈયાં લાવજો, ત્હાં ચરાવજો,
રસયમુનાને ઘાટ, ત્હાં મળશું.

એ દિવસો

ચન્દન છાંટી ચોક સમાર્યો વ્યોમનો,
રજની રસીલી હસતી લલિત વર હાસ જો:
ચાંદલિયો ઉર ભરી ભરી રસ કંઈ ઢોળતો,
આપણ પણ રમતાં'તાં વિરલ વિલાસ જો:
એવા યે દિવસો પણ પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

ફૂલફૂલની પાંખડીઓ મીંચઈ ઢળી જતી,
નમી નમી પ્રિયને લેતા સુરભિ ઉછંગ જો:
નયનોમાં નયનો ઢળીને હેત શું
ઉજવ્યો ઉત્સવ સ્હમજી પરમ પ્રસંગ જો:
એવા દિવસ હતા તે પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

પ્રિયતમ ! એ શશીરાજ સ્હડન્ત અટારીએ,
પદે રમે ન્હાનકડો અનિલકુમાર જો:
ને મદભર રજનીનાં નયનો નાચતાં,
હૃદય ઝીલે સૌનાં અમૃતની ધાર જો:
એવા દિનનાં શમણાં પ્રિયતમ ! વહી ગયાં.

પલ્લવમાં પલ્લવના પાલવ પાથરી
પંખી પ્હોડ્યાં ભીડીને પાંખ શું પાંખ જો:
વિલસે આજ જગત સઉ રસના અંકમાં,
અજબ વિલસતી અલબેલી તુજ આંખ જો:
એવા રસદિવસો યે પ્રિયતમ ! વહી ગયા.

આંસુના ભેદ

આંસુડાંના ભેદો, હો!
બતાવો—બતાવો કોઇ. ધ્રુવ.

પ્રસન્ન ક્ષેત્રે શરદે વિલોકતાં
પૂર્વાનુરાગો સ્મરણે ખડા થતાં
દૈવી નિરાશા થકી અશ્રુ ઉભરે,
હૈડે ચ્હડીને નયનેથી નીતરેઃ
કહો, કેમ તે ભીંજાય અમથી આંખ?
હો! બતાવો કોઇ.

પાતાળથી સ્નેહીસમાજ લાવતી
નૌકાકિરીટે ઝગી આદિ જ્યોત જે;
કે સ્નેહ સર્વસ્વ લઇ નીચે ડૂબે
તે નાવ સાથે શમી છેલ્લી જ્વાળ જેઃ
એવા સદા આશઉમંગ પ્રેરતા,
એવા સદા શોકચિંતા સમા, સખે!
અહો! સ્મરણે સંચેલા દિનની ઝાંખ
તો બતાવો કોઇ.

ચ્હડરોડ ઝાંખા કંઇ ગ્રીષ્મના વિશે
કો મૃત્યુશય્યાપર માનવી ઢળ્યુંઃ
ને હોલવાતાં નયનો અટારીની
પ્રભા નિહાળે ખીલતી ધીરે ધીરેઃ

અધજાગિયાં પંખીની પ્રાતબંસરી
જેવી સરે તે ભ્રમવાહી કર્ણમાંઃ
એવાં વડાં કૌતુકકારી, કારમાં,
એવી વડી શોક ભરેલ ભ્રાન્તિ શાંઃ
હશે સ્મરણોની સુન્દર કંઇ સાખઃ
હો ! બતાવો કોઇ.

મોંઘાં અહા ! મૃત્યુ પછીથી સ્નેહીનાં
જેવાં રસીલાં સ્મૃતિશેષ ચુમ્બનોઃ
મીઠાં અને કોઇ નિરાશ કલ્પના
જેવાં પરાયે સુખપુષ્પ કલ્પતીઃ
અગાધ સ્નેહોત્સવની લીલા સમા,
અગાધ ઉરના પ્રથમાનુરાગ શાઃ
ને મત્ત—ઉન્મત્ત મહાનુતાપથીઃ
હા ! જીંદગીનાં વિષ ! જે દિનો વિત્યા !
અહો ! સ્મરણોના શેષની એ ખાખ
તો બતાવો કોઇ.

આંસુડાંના ભેદો, હો ! બતાવો–બતાવો કોઇ.

માફ કરજે, બાલા !

અમો જોગીના જોગ માફ કરજે, બાલા !
ત્હારા ભોગીના ભોગ અંગ ધરજે, બાલા !

અમો સ્નેહ કેરા સાધુ, માફ કરજે, બાલા !
મળ્યા સુખડાના માધુ ત્હારા, વરજે, બાલા !

અમો સુખના સંન્યાસી, માફ કરજે, બાલા !
હવે હસતા શું હાસી કોડ પૂરજે, બાલા !

અમો સ્મરણોના સંગી, માફ કરજે, બાલા !
મીઠી રમતોના રંગીને નોતરજે, બાલા !

અમો રસના ઉપાસી, માફ કરજે, બાલા !
વડા વિશ્વના વિલાસી સાથ સરજે, બાલા !

અમો તનડાના ત્યાગી, માફ કરજે, બાલા !
એક સુન્દર સોહાગી સંગ ઠરજે, બાલા !

અમો રૂપના ઉદાસી, માફ કરજે, બાલા !
ત્હારા યૌવનની પ્યાસી આંખ હરજે, બાલા !

અમો રંક, કશું દઇએ ? માફ કરજે, બાલા !
ભરી લક્ષ્મીને હુઇએ સદા તરજે, બાલા !

અમે દાઝ્યાં ને દઝાડ્યાં, માફ કરજે, બાલા !
જગજૂઝાળમાં જગાડ્યાં, તે વિસરજે, બાલા !

અમે તપનાં વ્રત લીધાં; માફ કરજે, બાલા !
દુઃખ દિલડાંને દીધાં, તે વિસરજે, બાલા !

અમે આશા ઉચ્છેદી, માફ કરજે, બાલા !
પડ્યા અન્તરાય ભેદી દયા ઝરજે, બાલા !

મ્હારૂં પારેવું

મ્હને પાછું આણીને પેલું આપો, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
પેલી પુણ્યે હો ! બાંધેલી પાંખઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
મણિફૂલ જેવી કલગી નચવતું, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.
લાવો મીઠી એ નેહ ભરી આંખઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.

ભર્યું ભર્યું સરોવર ડોલે, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
તીરે નમણી લજામણીની વેલઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.
ત્ય્હાંથી નીકળી મ્હેં રમવાને ધીર્યું, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
મહીં સારસ ખેલતાં'તાં ખેલઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.

જરા ચુમ્બ્યું—ન ચુમ્બ્યું ને ઉડ્યું, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
ઉડ્યું ઊંડાં જય્હાં ઉઘડે આકાશઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.
લીધું રમવા તો ન્હોય એમ કરવું, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
દીધો કોલ, પછી ભાગવી ન આશઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.

જોઇ મ્હેં તો સંસાર કેરી ઝાડી, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
શોધ્યાં મન્દિર મઢી ને વનદેશઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.
જોયાં પંખી, પશુ, જન, દેવો, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
નથી લાધ્યું, ન સુણ્યો યે સન્દેશઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.

મ્હારે સારી દિશાઓ યે સૂની, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
સૂના સૂના અન્તરના અવાસઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.
પાય લાગું, આણી દ્યો મ્હને પાછું, રે પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું:
મ્હારા આત્માનો એ તો ઉજાસઃ પ્રાણ ! મ્હારૂં પારેવું.

સારસનો શબ્દ

સન્ધ્યા ઉજાસ ભરી નમતી હતી, સખિ ! વૈશાખની:
મનોહારી સુશીતલ શાન્ત, હો સખિ ! વૈશાખની.
આવી તરીને દિન મેદિની, સખિ ! વૈશાખની:
ઉભી રજનીને તીર ઘડી શ્રાન્તઃ હો સખિ ! વૈશાખની.

વનમાં વિરામતી વિભૂતિઓ, સખિ ! વૈશાખની:
નદી છવરાતી છાછરનીરઃ હો સખિ ! વૈશાખની.
નિર્મળ ઝૂકી નભની ઘટા, સખિ ! વૈશાખની:
જલે છાયા ડૂબેલી ગમ્ભીરઃ હો સખિ ! વૈશાખની.

વાયુની લહરી થંભી હતી, સખિ ! વૈશાખની:
હતી થંભી હઇડા કેરી આશઃ હો સખિ ! વૈશાખની.
પોઢી'તી સાયંસમાધિમાં, સખિ ! વૈશાખની:
જડ—ચેતન સૃષ્ટિની સુવાસઃ હો સખિ ! વૈશાખની.

એવે એક સારસબેલડી, સખિ ! વૈશાખની:
આવી ટહુકી અમારી પારઃ હો સખિ ! વૈશાખની.
અને જાગી જગત રસચેતના, સખિ ! વૈશાખની:
રહી વરસી જ્યોત્સ્ના કેરી ધારઃ હો સખિ ! વૈશાખની.

—⁂—

લગ્નગીત

આંગણુ કુંકુમે રે લીંપાવો,
મોંઘાં મોંઘાં ફૂલડાં વેરાવોઃ
સોહાગસાથિયા રે પૂરાવો,
અખિલની કાંગરી કોરાવો.

ધનુષ તો ગુલાલે રે પાડો,
મંહી સીતારામનાં બાણુ માંડો:
ઉમ્બર રૂપા સરીખડા ઓપો,
કુળી મીઠી કેળના સ્થંભ રોપો.

વસન્તના કેસુ કેરે ચન્દરવે
ઝૂલે-નમે લજામણી વેલ ગરવે:
રચાવો વામનજી શી રે વેદી,
જશે ધૂમ્ર ગગનમંડળને ભેદી.

આચાર્ય અગ્નિહોત્રી આવે,
પુરાણા પિતૃના અગ્નિ લાવેઃ
બ્રહ્મવિદ બ્રાહ્મણો વેદ બોલે,
પ્રભુભર્યો માંડવો આમ ડોલે.

લગ્નગીત

સૂરજ ઉગ્યો રે કેવડિયાની ફણુશે:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
સૂરજ ઉગ્યો રે મણિમાણેકની ટશરે;
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.

ઉગ્યો ઉગ્યો રે સોના કેરી સળીએ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
ઉગ્યો ઉગ્યો રે કેસર કેરી કળીએ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.

વરજી કાજે રે મુગટ પાઠવે ઈન્દ્ર:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
આભ કાંઠે રે એવું સૂર્યનું બિમ્બ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
જાણે જાગે રે સંસારનો પ્રાણ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
કન્યા માથે રે એવો આવતો ભાણ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.

સૂરજ પૂજીએ રે તમ મહાભાગ ભર્ગ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
શુભ પ્રેરો રે અમ કુલ કેરે સર્ગ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
જગજ્યોતિ! રે મ્હારે જગતે પધારો:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
દેવધારા રે મ્હારે માંડવે સારો:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.

ગુરુ! આવો રે, વરકન્યા નમાવો:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
થાળ લાવો રે, દિનનાથ વધાવો:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.

આજ મ્હારે રે ધન્ય મંગલ ઘડીઓ:
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.
મ્હારે માંડવે રે ધ્વજ તેજનો મ્હડિયો,
કે વ્હાણેલાં વાયે નવલાં રે.

ગીત

ખારા ખારા સાગર મા ઉલેચાવશો:
મોતીના મુગટ ન વીર ! ભરાવશો.
જલધિનાં ગીત ભેળાં ગીત ગાશું;
મોતીને જોઇ જોઇ સાંભરે આંસું.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલેચાવશો:
જલધિના જલચરને મા પજવશો.
સાગરમાં એક છે વીરડી મીઠડલી:
અમૃતઆરે ત્‍્હાં માંડશું ઝુંપડલી.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલેચાવશો:
સંસાર સાગર અદકા સુહાવશો.
હવે અમે સંસારની સફરમાં પેઠા,
હવે અમે નાથને નાવડે બેઠા.

ખારા ખારા સાગર મા ઉલેચાવશો:
નીરમાં નારાયણનો વાસો.
લક્ષ્મી ને નારાયણ કેરી જોડ !
વીરા ! એવા પૂરશો અમારા એ કોડ.

સૌભાગ્યવતી

મોગરાનો મંડપ હતો,
ને મંડપ નીચે તે ઉભી હતીઃ
જાણે ફૂલની લટકતી સેર.

આશપાશ અજવાળાં ઉગતાં,
ને દિશ દિશમાં વસન્ત ઢોળાતી.
ક્યારે ક્યારે કળીઓ ઉઘડતી,
પત્રે પત્રે પુષ્પ પ્રગટતાં હતાં.
ફૂલના સરોવર સરિખડી વાડીમાં
તે વાડી જેવી વિરાજતી.

વદને ત્હેને વસન્ત હસતી,
હૃદયે ત્હેને વસન્ત લહરતી.
બારણે ત્હેને વસન્ત બોલતી,
ઓરડે ત્હેને વસન્ત વિહરતી.
કુલમાં ત્હેના વસન્તના વાસ હતા.
વસન્તનો વર પામેલી વસન્તપૂજારણ
આંગણું ભરી ઉભી હતી.

સૌભાગ્યના આભૂષણે શણગરાયેલી,
સંસારના મહાશણગાર રૂપ,
એ એક સૌભાગ્યવતી હતી.

પગલાંમાં ત્હેનાં પુષ્પ હતાં,
ચરણે ધરા ન્હોતી ચંપાતી.

કુલાશ્રમનો માથે ગોખ ધારી
પ્રારબ્ધપુત્રી તે સ્મિત કરતી સોહાતી.

સૌન્દર્યના ચન્દ્ર સમું મુખડું હતું,
ને મુખડે મૃદુતા પમરતી.
લજ્જામણીના છોડ જેવાં
ભ્રૂકુટિનાં ચાપ નમેલાં હતાં.
નીચે કલ્યાણકારી કીકીઓમાં
આદર ને આતિથ્ય ઉઘડતાં.
આંખલડી આનન્દભીની હતી;
કેશાવલી સઘન વિરાજતી.
અંબોડલે ફૂલવેણી વિલસતી,
મંહીથી સૌભાગ્યની ફોરમ ફોરતી.
હૈયામાં નાથની વરમાળ ઝૂલતી,
ઉરખંડે અનેરી ઘટા ગોરંભતી.
અન્તરમાં મોજાં ઉછળતાં,
ઉરબન્ધ તૂટુ તૂટુ થતા.
રોમ રોમમાં ભાવિ વિશ્વ રમતાં.
વિલાસની લોલવિલોલ લીલા શી,
સૌભાગ્યના સુધાકર સરિખડી,
સુન્દરતાની વસન્ત જેવી,
સ્વામીસ્નેહની પ્રતિમા સમી
ગૃહલક્ષ્મી ગૃહદ્વારે ડોલતી,
વાત્સલ્યની વેલી સમોવડી
કુલાગારે ઝૂકેલી હતી.

કલાપીની સંકેલેલી કલા સમી
દેહદેશે નવરંગ સાડી સરતી,
મંહી લજ્જાની લહરીઓ લહરતી.
પવિત્રતાની પાંદડીઓ જેવા
ગાલ ઉપર, ભાલપત્રે,
નાથના સ્નેહલેખ લખેલા હતા.
ઉરમાંથી અમૃતના ફૂવારા ફૂટતા,
સન્તાન તે જીવન પી અમર થતાં.
ભરથારની દૈવી સંપત્તિ સમી
દેહાકાશે ઉષા ઉઘડતી:
કાન્તિમાં કન્થના કોડ ઝળહળતા.
શીલનો પ્રભાવ, પ્રભુતા શો,
અખંડ પ્રભાએ પ્રકાશતો.
અંગોઅંગને વિશે
શ્રદ્ધા, સરલતા, શુશ્રૂષા હતાં.
જગતની જનની જેવી
સુન્દરી ભરી ભરી ભાસતી.
દૃષ્ટિમાં સન્તોષ ને શાન્તિ હતાં,
આંખડીમાં અનેક સંસાર મટમટતાં.
ઉદારલોચન, પ્રસન્નવદન, શીલશીતલ,
ચન્દ્રિકા વિસ્તરતી પૂર્ણિમા જેવી
ઉરદેહની વસન્ત વિસ્તરતી:
સ્વામીવ્રત શી અવિચલ
ઉમ્બરની સ્ફાટિકશિલાને પાટે

જાણે જગતનું ઐશ્વર્ય.

પડોશમાં આંબાવાડિયાં હતાં.
ત્ય્હાંથી કોયલોની કલ્લોલવાણી
માધુર્યના અભિષેક કરતી.

સન્મુખ માધવીનાં ફૂલ ખરેલાં હતાંઃ
જાણે ત્હેનાં સુખનાં વેરાયેલાં વેણ.

આશ્રમને આંગણે વસન્ત પધારી હતી,
ચોકમાં નન્દનનાં ચન્દન વર્ષતાં.
આનન્દવદને ભગવતી
વન્દન વન્દી વસન્ત પૂજતીઃ
કુંકુમ ને અક્ષત ચ્હડાવી
અક્ષત કુંકુમના અધિકાર માગતી.
ભવોભવ, પ્રાણયાત્રાના તીર્થે તીર્થે,
એ વલ્લભનો સહચાર વાંછતી.

નવવર્ષાની વાદળી જેવી
તે આશાભરી હતીઃ
કુટુમ્બના આધાર જેવી
તે ધીર ચરિત્રી હતીઃ
સ્નેહની પરમ ભાગીરથી જેવી
દેવી પતિતપાવની હતી.

સૌભાગ્યના દેવ સરિખડો
કોડામણો કન્થ પધાર્યોઃ

સીતાની વાડીએ જાણે રામ.
જીવનનાં જલથી વધાવ્યો,
પ્રાણુને પદ્માસને પધરાવ્યો.
આશા ઇષ્ટની સ્હોડમાં ઉભીઃ
મુમુક્ષુ મુક્તિને ઉમ્બર ઉભો.
આરતીની શિખાઓ સમોવડી
નયનોમાં જ્યોતિર્માળ પ્રગટી.
બારણે અદ્ભુત ઉજાસ ઉઘડ્યો.
અન્તરિક્ષથી અનિલ આવ્યા,
સ્નેહના સન્દેશા ભર્યા તેજવાદળ
દિશદિશમાં લઇ તે પરવર્યા.



પુનર્લગ્ન

ધીમે પ્રિયે! હજી ધીમે પગલે પધારોઃ
લાંબું નથી કર્યું પ્રયાણ તથાપિ, બાલે!
થાકયા હશે ચરણ કોમલ પદ્મ જેવાઃ
આવો અહીંથી નિરખોજલ સિન્ધુનાં આ.

આ એજ પ્રાણ! ક્ષીરસાગરના તરંગો,
પામ્યા જ જે મથી સુરાસુર રત્નરાશિઃ
આવો, પ્રસન્નમુખલોચન કુલલક્ષ્મી!
ભાળો વિશાળઉર વૈભવી લક્ષ્મીતાત.

છે યાદ તે વરકથા સખિ! લક્ષ્મીજીની?
ને અષ્ટ મંગલ તણાં રસિલાં રહસ્યો?

લ્યો હાથ, પ્રાણ! નમી રાજવળાં પધારો:
ઉદ્દ્બોધ ગાય હજી સાગર એ કથાના.

ઉત્તુંગશૃંગ પ્રિય! જો પ્રભુ ગોપનાથ,
ઉભાં પદે ઘડીક આપણ ગોપગોપી:
વેરી બજે જગત્‌બોધક ભવ્ય બંસી,
ત્હેના સુરે સખિરી! જીવનનૃત્ય થાવું.

એ એક અદ્વિતીય, કોટિક નામધારી,
એ એક આશથી, રચન્ત અનેક લીલા:
શોભી શમી અણગણી યુગ કેરી પંક્તિ,
યુગે યુગે નવીન આત્મકલા પ્રકાશી.

આ આજ ઉર્મિ ઉછળે ભરતી ભરેલી,
ઉલ્લેખ વાંચી સ્હમજો જલરેખના એ:
નારાયણે કર વિષે લઇ લક્ષ્મીરત્ન
કેવી પુનઃ પરમ તે લીધ લગ્નદીક્ષા.

લ્યો અંજલિ, ઉર સ્મરો કુલદેવદેવી,
ને વિશ્વસાક્ષી પ્રિય! સાગરરાજસાખે
સૌભાગ્યશોભન પ્રફુલ્લ હૃદે સ્વીકારો
લગ્નવ્રતિનિ! ફરી એ વ્રત કેરી દીક્ષા.

ખેલ્યાં સખિ! અધિક આપણ ખેલશું, ને
કર્તવ્યકર્મ પણ ભવ્ય જ આદરીશું:
વીણીશું નન્દન, અને લઇ દિવ્ય પુષ્પો
સોહાવશું સકલ સુન્દર કુલવેલી.

ને બાર માસ નિધિનીર મણિકટોરી
આ ચન્દ્રરાજ ભરી પીયૂષ પાઈ જાશે,
વૈશાખ માસ સુખશુક્લ વળી પધારે,
તે વેળ લગ્નતિથિ આપણી આવશે જો!

લેશું પુનઃ પ્રિયતમે! નિજ લગ્નદીક્ષા,
પીશું પુનઃ પરમ કોમલ લગ્નભાવોઃ
ને એમ દેવિ! પ્રતિવર્ષ સુલગ્નયોગે
લગ્નવ્રંતે પ્રિય! ધરીશું પુનઃ પુનઃ તે.

આ એ જ વ્હાલી! ક્ષીરસાગરના તરંગો,
ખૂટ્યાં નથી, હજી ય રત્ન વડે ભરેલાઃ
રત્નોથી એમ ભવસાગર તો ભર્યો છે,
ચાલો, મથી સુસજીએ સખિ! રત્નરાશિ.

ધીમે ભરો ડગ, હશે શ્રમ તો ચ્હડેલો,
છો બાલ કોમલ, કઠોર મનુષ્યમાર્ગોઃ
ઠારો તપ્યાં નયન, દર્શન લ્યો, સુજાણ!
દેવાંશી આ અતુલ સાગરરાજ કેરાં.

વર્ધમાનપુરી

જન્મપાર ક્ય્હાં વસે આત્મ? પંડિત કો જાણે?
દેહ સ્નેહ સૌન્દર્ય તણાં ખેલન ત્ય્હાં કેવાં?
જન્મ જનક દઈ મૂક્યો સૃષ્ટિશોભાને ભાણેઃ
પુરાણ પુરિ! તુજ દેવપુત્રની એ મુજ સેવા.

ઉજ્જડ નદી કોતરોતટે મુજ તંબુ પડિયા,
    લોલ હાસ્ય, કલ્લોલકેલિ ચિર પણ ત્હાં ગાજે:
સ્નેહશીલ મુજ બાલ અંક ત્હારે સાંપડિયા:
    તુજ અમુલખ ઉપહાર નિત્ય મુજ ગૃહે વિરાજે.

ઊંડું ગ્રીષ્મનું આભ, ઊંડેરું વળી ઉતરતું,
    ધોમ ધખે જડ જગત, ધોમ ચેતનમાં ભભૂકે:
આપી અમૃતવેલ, જીવન તે છાંયે રમતું:
    વર્ધમાનપુરિ! પ્રાણ તાહરું ઋણ કયમ ચૂકે?

રાજસતીના વાસ! સતી ત્હેં મુજને દીધી:
સહુ અનગળ ઉપકૃતિ તાતમાતા! ત્હેં કીધી.



આપણી લગ્નતિથિ

આ એ જ દિન સખિ! જે દિન આપણી તો
બે આત્મજ્યોત મળી એક જ જ્યોત જાગી:
ને અંગુલિ મહીં ગૂંથાયલી અંગુલિ શી
બે અગ્નિહોત્રની ગૂંથાઇ મળી શિખાઓ.

૨

ત્રિવેદી યે ત્હમે છો, ને ત્રિવેદી કુલનો છું હું:
એક વેલી તણાં પુષ્પોઃ કો સારું નરસું કહું?

૩

એ અગ્નિકુંડ કુલનો સખિ! જેહ સ્થાપ્યો,
ત્હાં તો તપ્યાં તપ બહુ, બહુ યોગ સાધ્યોઃ
પીધી પ્રસન્ન પ્રભુતા, કીધી અગ્નિચર્યા,
ને ગાઇ દુઃખસુખની ય અનેક વાતો.

૪

વર્ષે વર્ષે કુથા એક માંડી આજ સૂધી, સખિ!
એમ અષ્ટાદશાધ્યાયી ગીતા જીવનની લખી.

૫

જેવાં મહાસાગરલોઢ માંહીં
ઘૂમે છબીલાં કંઇ છીપલાંઓ:
બ્રહ્માંડના લોઢ પ્રચંડ ગાજે,
ત્હેમાં ઘૂમે માનવબાલ ત્હેવાં.

૬

ઘૂમવાનું હલે! એવું: ઘૂમ્યાં, ને ઘૂમશું હજી:
ઇચ્છાએ કે અનિચ્છાએ: વાઘા સંકલ્પના સજી.

૭

મલીન કે સ્વચ્છ સ્વરૂપ ધારી
ગંગા તણાં નીર વહે સદા ય;
મલીન ને સ્વચ્છ પ્રકાશી રંગો
આયુષ્યગંગા વહી તેમ જાય.

૮

ડોલે એ નીરમાં, વ્હાલી! આપણું ન્હાનું નાવડું:
લ્યો સૂકાન, તરાવી દ્યો પૂર સંસારનું વડું.

૯

આકાશનો ઉદધિ ઉતરતાં અગાધ
પીયૂષનું પરમ હાસ્ય હસે છ ચન્દ્રી:
એવું સખિ! અમૃતના અભિષેક જેવું
કો હાસ્ય હેતનું સદા હસજો અગાધ.

૧૦

ઉગે ને આથમે વર્ષો ઓટ ને ભરતી ભર્યાં;
સ્નેહથી સંચર્યાં સાથે દેવિ! તે દમ્પતી તર્યાં.

વિલાસની શોભા

૧. ધીરા સુગન્ધી અનિલે વહી વારવારે
આકાશનો વિમલ વાળી પ્રદેશ કીધો:
ને તેજના રજતમેઘ ઢળી-ઢળીને
રૂપેરી ત્ય્હાં લલિતલોલ ધરો ઉગાવી.

૨. પુષ્પે લચેલ વનવેલ ગૂંથી-ગૂંથીને
સિંહાસનો સુભગ કીધ રસે રસેલાં:
મોતી ભર્યાં અનુપ છત્ર સુહન્ત શીર્ષે,
ને કાન્ત નીલમણિના પદપાટ ઢાળ્યા.

૩. સન્ધ્યા સુરેખ ગઇ લપ્પઇ વ્યોમહૈયે,
ને ચંદની ચમકતી ભરી ચારુ ચોકઃ
ત્ય્હાં રાત્રિને ઉજવવા, રસઝીલ લેવા
આવ્યાં ત્રિલોકથી અસંખ્ય જ દેવદેવી.

૪. સૌન્દર્યનું સુભગ છે સર પૃથ્વિતીર્થે,
તીરે વસે નગર સુન્દરીઓનું એકઃ
આલમ્બી ચેતન, ધરી રૂપ ભાવનાનાં,
ત્ય્હાંથી પધારી ત્રણ સુન્દર યૌવનાઓ.

૫. ભાવો ગૂંથી હૃદયનાં રચિયાં વિમાન,
ત્હેમાં ચ્હડી ગગનમંડપ તેહ આવ્યાં:
ને પારખી સ્વરુચિનાં, ધરી એ શરીરો
વ્યોમે રહી વિલસતાં નવદેહમાં સૌ.

૬. બ્રહ્માંડનાથ તણી ઉજ્જ્વલ દૃષ્ટિ જેવું
ખુલ્લું અનન્ત ઉઘડ્યું હતું અન્તરિક્ષઃ
જ્યહાં સ્નેહનાં યુગલ રાસ અખંડ ખેલે
એવી અનેક મહીં ડોલતી તેજકુંજો.

૭. ને એક ત્ય્હાં અમૂલરત્ન હતું કદમ્બ,
નાજુક કાન્તિવતી ન્હાની ઘટા ઝૂકેલી;
ત્ય્હાં રત્નઘુમ્મટ નીચે, ઢળી ચન્દનીમાં
ગાતી વિલાસગીત એહ સખીત્રિપુટી.

૮. તેજોમયી તનુ, સુતેજસ નેનબાણ,
તેજસ્વી અમ્બર હતાં સહુ દેવીઓનાં;
ધાર્યાં હતા સખીગણે નિજ નિજ રંગો,
તે રંગની વિરલ છાય પડેલ હૈયે.

૯. મન્દાકિની મધુર, ચન્દ્રકલા હલેતી,
ને ઝાંખું ઝાંખું કંઈ ઝાંખતી એક તારા,
એવાં લઈ મધુર અદ્દ્ભુત દેવદેહ
ખેલે વિલાસભર એહ કદમ્બકુંજે.

૧૦. ને મન્દ મન્દ વચમાં કરી છાની ગોષ્ટિ
એકાન્તતીર ઉરના પડદા ઉઘાડે:
ને રમ્ય રાત્રિ રસની લહરો વહે, ત્ય્હાં
જામી કથા રસિક અદ્ભુત ભાવ ઊંડી.

૧૧. એ ગોષ્ટિ સૌ પ્રગટતી વપુની લીલામાં,
એ ગીતને વપુની વેલડી તાલ દેતી;

એ હાસ્ય લાસ્ય ગતિ ગૌરવ હાવભાવે
આન્દોલને હૃદયઉર્મિ પ્રકાશતી સૌ.

૧૨. નીચું નિહાળી, તીરછી દૃગ માંડી જોતી,
ને એમ ઝાંખી નિજ પાડતી તેજમાલા
મન્દાકિની વદન વારતી બોલ બોલીઃ
નેત્રે હતી સરલ બાલ સખીની શ્રદ્ધા.

મન્દાકિની:–આ સખિ! આ મુજ દેવિ! પધારો!
આ વનનો નિરખો મહિમાઃ
તેજ તણાં ભરિયાં સુસરોવર,
તેજસ ત્હાં કમલો ઉઘડ્યાંઃ
તેજને માંડવ તેજનાં પુષ્પો,
તેજનું મન્દિર રસનું વડું,
તેજની વેલી ઝૂલાવે ઝૂલો નિજ,
અન્તર મ્હારું ય ઝોલે ચ્હડ્યું.

૧૪. એ ફૂલડાં વીણતાં વીણતાં
વરમાળ ગૂંથી મુજ નેહ લખી,
માંહિ પૂર્યા મુજ રંગ વિલાસ,
ઉજાસભર્યા, સુકુમાર, સખિ!
એ વૈજયન્તી માળ મહીં મુજ
દેહ છૂપાવી છૂપાતી રહુંઃ
ક્હે જગ: 'ભાવ છૂપાવ, કુમારી!'
એ વિતકો જઇ ક્યહાં હું કહું?

૧૫. ત્હો ય ઢળે ઉભરાઇ, સખિ!
મુજ અન્તર આ મુજ માળ વિશે,
વારું, હું વારું વળી વળી, ત્હો ય
ઢળે ઉભરે કાંઇ કાંઇ મિશે.
પ્રાણુ મહીં પ્રગટયો રસજ્યોતિ,
ત્હેની ઝગે અંગ અંગ શિખા,
ફૂલ–ફૂલે, મુજ માળે દળેદળ
એ રસજ્યોતિ ખરે તણુખા.

૧૬. આહ જલે ધૂપ જેવી, જપું મુખ આરત,
ગન્ધ અનંગ ભર્યો,
એ મુજ મન્દિર દેવ દીપાવવા
આજ સ્વયંવર મ્હેં આદર્યો:
સ્નેહનું કુંકુમ ભાલે લગાવી,
અંજન આંજી અમીરસનું,
સૌન્દર્યના શણગાર સજી
જગ શોધું છું સ્વામી સખીવર! હું.

૧૭. જોઇ હસે મુજ આંખ, ઠરે મુજ આત્મન,
પ્રેમની ભરતી મ્હડે,
દાખવ, દેવિ! ઓ ભાખ, સખિ!
મુજ વલ્લભ એ કોણુ? કયાંહી જડે?
નેત્રે સુધા વરસે વિરલી,
ઉરમાં ઉછળે રસઓઘ, અને
પુણ્યપરાર્થી ઉદાર બહાદુર—
એ વર આઇ! બતાવ મ્હને.

૧૮. હૈયાની લક્ષ્મીથી કોને વધાવું ?
દેહલતા સોંપું કોને કરે ?
કોને સખિ વરમાળ ધરાવું હું ?
કોને પૂજું પધરાવી ઉરે ?
નેનનું કિરણ નયને શમે,
શમશે મનની આશ શું મનમાં ?
રૂપ દીધું, રસ દીધ, રસિક ન દીધ,
વિધિ ! તુજ શી ક્રુરતા ?

૧૯. ચન્દેરી અમ્બર ધરી વિલસે કુમારી,
હસ્તે હતી અમૃતપુષ્પની સ્નેહમાલા:
તે ચાંપી ચાંપી હૃદયે, જલ સીંચી સીંચી,
શોધે વિશાલ નભ પ્રીતમ નીલ ચક્ષુ.

૨૦. ત્હેને જરાક અડકી દ્યુતિઅંગુલીથી,
વિશ્વે ઉડાવી મદતેજ તણા તરંગો,
આનન્દકન્દ નિજ નેનકમાન માંડી
ચન્દ્રી સખીગણ વિશે વદી વેણ આ ત્હાં:

ચન્દ્રકલાઃ–મા ભર લોચન, મા કરમાવ
વીરી ! સુકુમાર શરીરલતા:
સૌભાગ્યના તિલકે ભૂલ મા,
તિલકે નથી સહુ સૌભાગ્યવતાં:
વસ્ત્રની દીપ્તિ, ઉછીના પ્રકાશ, ને
મ્હો ન અલંકારની ચમકે:
ઊંડું નિહાળી જરીક વીરી ! જો,
જ્વાલામુખી ઉર મ્હારે ધખે.

૨૨. આનન્દના અમી શી લહરી મુજ,
આશ સમી ઉજમાળી પ્રભા,
કોડવતી રસઆંખડલી,
મદલોલ વિલાસ વસન્ત સમા;
અન્તરના અભિલાષ અમૂલખ,
સ્વપ્ન સૌભાગ્યસુખોનાં વડાં,
ને કવિતા મુજ અન્તરનીઃ
સહુ ફોગટ સ્નેહની તૃપ્તિ વિના.

૨૩. સ્વામીના તેજથી શોભું હું તો
પણ સ્વામી કને ન શકું ય હસી,
પુણ્ય નથી મુજ પાંગરતાં, સખિ !
નાથના નેહની હું તરસી.
અંગ સમારી અટારી ન્હડું,
ભરરાત સદા વણનાથ તપુંઃ
નિત્યવિજોગણ હું રસજોગણ,
એ વરથી ભલું ના વરવું.

૨૪. કોડવતી કન્યકાની ખીલે કળી,
પુષ્પ પ્રફુલ્લે સહસ્ર દળે,
વ્યર્થ જ એ ખીલવું ફૂલવું સહુ
ઉર પરાગ ન જો પમરેઃ
સૌભાગ્યના શણગારે ન સૌભાગ્ય,
સૌભાગ્ય કામક્રીડામાં નથી,
રંગ વિલાસ વિહારે ન સૌભાગ્ય,
સૌભાગ્ય સ્નેહસુહાગે, સખિ !

૨૫. આશ ઉણી ન પૂરાય, ઉઠે દવ અન્તર,
કોડ હું કલ્પી બળું,
વિશ્વ નથી પણ આ કલ્પના,
જગમાં જગના થઇ સંચરવું:
ફૂલ નથી એક છોડે બધાં,
નવ રંગ બધા એક ફૂલડે રમે:
અંગ અંગે ઉઘડે છે ઉષા તુજ,
જો ! દિનવ્હાણી ન તે વિરમે.

૨૬. આ ઉલટે અહીં તેજનો સાગર,
તેજની ભરતી હિન્ડોલે હીંચે,
ડોલે મહીં કંઇ દેવ ને દેવી,
ઘેરું ઘેરું ને અનેરું, હુલે !
નાચી રહે મુજ હોડલું, નાચે હૈયું,
હું યે તે ભરતીભીની
નૃત્ય કરું મન્દ મન્દ, મયૂર શું,
ખોલી કલા મુજ કિરણુની.

૨૭. જોતી સ્વયંવર જયન્ત દૃગે કુમારી
વ્હાલાનું શીર્ષ વરમાળ થકી વધાવે;
એવે કપોલ તરતા નવભાવ આવે:
ચન્દ્રીમુખે રમી રહી રસઉર્મિ એવી.

૨૮. એ તેજનાં રમણ, એ હસવાં હતાં જ્યહાં
ત્યહાં તારિકા ઝબકતી જરી ઝીણું ઝીણું:
જાણે શું કોઇક જપે જપ યોગબાલા,
વૈરાગ્યનું ચીર સમારતી એવું ખોલી:

તારિકાઃ—ના, સખિ! ના, નથી આ કંઇ શાશ્વતઃ
ઉત્સવ, કુંજ ને તેજઝડી,
ઇન્દ્રધનુષ્યો ય અન્તરનાં ઉડી જાય,
દીપી રસરંગે ઘડી.
સુખ કહી શણગારો છો કાયા,
એ સુખ નામ, નથી સુખ એઃ
એ સુખશૂન્ય છું, જાગે ન જવાલા,
જોઇ લીધાં, સુખવૃદ્ધ છું એ.

૩૦. નેનનાં જોવાં, અંગનાં અડવાં,
ઇન્દ્રિયનાં રમવાં રસીલાં,
દેહકથા, મદભોગ સહુસ્રધા,
હાસ્ય ને નૃત્યની લોલ લીલાઃ
આ જગ, આ જગના રસ, ને એ
છોળે ઝીલન્ત રસિક, અરે!
એ છોળની પેઠ આવે ને જાયે,
ભરતી—ઓટે સહુ વિશ્વ રમે.

૩૧. આ મુજ પોપચું જો! સખિ! ઝબકે,
ઝબકી ઝબકી ને મીંચાય વળી,
જો! ઉઘડે ને બીડાય કીકી, એમ
ન્હેનાં! બીડાય બધું ઝબકીઃ
સાગરનાં નીર આભમાં ઉછળે,
ઉછળી ઢળે છે ઊંડા ગર્તમાંઃ

એમ હીંચે જલ આશાનિરાશાના
આં જગના મહેરામણુમાં.

૩૨. એક ઉગ્યો સૂર્ય જીવનમાં કોટિ કિરણે ભર્યો
ને મ્હેં માંડી પૂજા,
અર્ઘ્ય રહ્યા અંજલિમાં, ને મ્હારા
સૂર્યનાં ગ્રહણ સદાનાં થયાં;
મનમાં હતું મુજ ખીલ્યું સ્હવાર, ને
દિન અખંડ હવે તપશેઃ
મા કરશો મોહ આશાના, સહિયર!
આશાના પડઘા નિરાશા જ છે.

૩૩. હર્ષ ને શોક, પ્રકાશ ને અન્ધાર,
સદ્ગુણ–દુર્ગુણ દ્વન્દ્વો, સખિ!
શ્વેતપટે એમ શામળ માંડી
બ્રહ્માંડ કેરી કથા આ લખી.
સંસારને સર અમૃત ભરિયાં,
માંહિ ઘોળ્યા વિષના ઢગલા,
એ વિષ ને અમીના જલકુંડથી
પીશે અમી ધન્ય કો હંસલા.

૩૪. ભાવથી માળા જપું એક ત્હારી,
નાથ! તો હું ભવપાર તરું.
નિઃસાર આ ભવસાગરમાં એ
લાધ્યું મ્હને સારનું મોતિડું.
સૌન્દર્ય ને રસ જે કુંજ શોભે,
ત્ય્હાં જ વૈધવ્યવિયોગ વડાં:

સાર અસાર, કે સત્ કે અસત્ જગ ?
ભાગે કો એ ભેદની ભ્રમણા ?

* * * *

૩૫. જ્યોત્સ્ના ભરેલ મુજ પ્રિયતમની અટારી,
પ્રારબ્ધ શું ગહુન ઉપર વ્યોમ છાયું.
હીંચે અનેક નીલસાગર તેજબાલ:
સૌ નેત્રમાં સુભગ ઉજ્જ્વલતા સુહાતી.

૩૬. તેજસ્વી વિસ્તરતી કાન્ત વિશાલ કુંજો,
ને ડોલતા ધવલ ચમ્મર મંજરીના:
સૌને સુગન્ધ વહુતા અનિલો વધાવે:
લીલા બધી નિરખતો પ્રિયને બતાવું.

૩૭. આછે ઉજાસ પૂર પશ્ચિમનું પ્રકાશે,
રાજે ત્રિપુટિ સખીઓ તણી એહ દેશ:
મન્દાકિની, શશિકલા, હુતી તારિકા ત્યહાં:
એ તેજબાલ પ્રિય જોઈ રીઝે--રીઝાવે.

૩૮. લાજન્ત એક અધઊઘડી કન્યકા શી,
ખીલે બીજી ભલક સપ્રભ પત્નીની, ને
ત્રીજી જરાક નિરખી જગ નેત્ર વારે:
એવા વિલાસ રસિલા સહુના અનેરા.

૩૯. પૃથ્વીપડે કંઈક માનવી આસુરી, ને
દૈવી ય છે કંઈક માનવ પુણ્યવાન:

ને કોઇ તો ઉભયમાં હિંચકા હિંચે છેઃ
એવી હિંચન્તી ત્રણ પૃથ્વીની દેવીઓ તે.

૪૦. ઝીણા ઊંડા મધુર મોહક રમ્ય ભાવ
ગાતી–પ્રકાશતી સહુ સખીઓ સિધાવીઃ
નયને કંઇક નિરખ્યા હૃદયે, વધાવ્યા,
ને પ્રાણને પણ કંઇક–કંઇક ભાવ્યા.

૪૧. દીઠા વિલાસ મદ, ગમ્ભીર રૂપ ભાળ્યાં,
સ્વછન્દ ખેલન અનેક અને નિહાળ્યાંઃ
શીળું, સુહાગી, રસશુદ્ધ, પ્રસન્ન મીઠું,
સૌન્દર્ય ત્ય્હાં પ્રભુજીનું નવ કોઇ દીઠું.

૪૨. જોયાં દિશાભવન, ને વિલસન્તું વ્યોમ,
જોયું વળી ઉઘડતું વિભુ અન્તરિક્ષેઃ
આનન્દી, નિર્મલ, હસન્ત પ્રભુપ્રભા શી
દીઠી નહીં પણ પવિત્ર વિલાસશોભા.

૪૩. આત્માની એક હતી ઊણપ તો અગાધ,
આત્માની એક જ હતી વણપૂરી વાંછાઃ
મ્હારી રહી વિમલ ઉણપ એ અધૂરી,
ને કોઇએ ન પૂરી એટલી વાંછના યે.

૪૪. જોયાં વસન્તવન, કુંજ નિકુંજ જોયાં,
જોયાં સરિત સર પૃથ્વીની વાડીઓ યેઃ
દીઠી ન ત્હો ય મનહારતી કાન્તિરેખ,
સ્વર્ગસ્મિતોની પ્રગટેલી ન દીઠી લીલા.

૪૫. શાન્તિ રમે રસભરી અલબેલ આંખે,
અંગે અંગે લલિત શોભતી કોઇ લજ્જાઃ
ચાલે સદા ય ચરણો પણ પુણ્યમાર્ગેઃ
એવી ન ક્ય્હાં ય હસતી દીઠી પુણ્યમૂર્તિ.

૪૬. સૌન્દર્યથી જગત્ રેલમછેલ ડોલે,
ત્ય્હાંથી વળ્યાં વિકલ વિશ્વનિરાશ નેત્રોઃ
જોયું પછીથી રસના ચિર તીર્થધામે,
નેત્રો પ્રસન્ન પ્રિયને નયને વિરામ્યાં.

૪૭. ને ત્ય્હાં હસન્તી કીકીને જ બુલન્દ તખ્તે,
એ સ્નેહુને પરમ મન્દિરિયે સુહન્ત,
દીઠી પ્રકાશભર મન્ત્રની એક મૂર્તિ,
દીઠી વિલાસની પવિત્ર જ સાધુશોભા.

૪૮. કલ્યાણ વાંછી નરલોકનું સ્નેહ દેવે
ગૂંથી પ્રભાકિરણ એક રુચા લખી છેઃ
દીઠો પ્રિયાનયન એ રસમન્ત્ર, ને ત્ય્હાં
નેત્રે-ઉરે જ ઉભરી રહી શાન્તિશાન્તિ.

૪૯. 'ઓ સ્નેહનાં હૃદયઉજ્જ્વલ પુત્રપુત્રી !
મા ભૂલશો કદિ ત્હમે નિજ કુલધર્મઃ
સંચ્યું ત્હમારું સહુ ભદ્ર જ સ્નેહલગ્ને,
ને લગ્નસ્નેહ મંહિ દિવ્ય વિલાસશોભા.

* * * *

૫૦. તેજસ્વી કોઈ જગ એ સખીઓ સિધાવી,
ને સ્નેહમન્ત્ર પ્રિયલોચન માંહિ પોઢયો:
હું યે વળ્યો પ્રિયઉરે ઊંડું ઊંડું જોતો:
પ્રારબ્ધ શું ગહન ઉપર આભ છાયું.



કોયલ

કાળી કોયલ બોલે, કૂક:
આંબલિયાને ખોળે કૂક:
રણવગડો જગાડે, કૂક:
જાણે વેણુ વગાડે, કૂક.

નવ દેખું હું ત્હમને, કૂક:
નાદ ગજવે ગગનને, કૂક:
નવ સ્હમજું એ ગીતો, કૂક:
ગાવ છો લોકહિતો ? કૂક.

ત્હો ય ગીતો ગમે છે, કૂક:
મ્હારે હઇડે રમે છે, કૂક:
બોલો-બોલો ઓ બ્હેનાં ! કૂક:
ગાવ ગીતડાં શેનાં ? કૂક.

મ્હોર કેરા હિન્ડોલો, કૂક !
કોયલ વીરી ! બોલો, કૂક.

ઇંગ્લાંડના કુલવાસ

અહ ! રાજભવનો હ્હારાં ઇંગ્લાંડ ! શાં સુન્દર દીસે !
ખુશનુમા ધરતીખોળે, શી ભવ્યતા ભ્રૂકુટિ વિશે !
પિતૃનાં પુરાણાં વૃક્ષો ઉન્નત વીંટી રક્ષા રચે,
તરતા ઝરણને કલરવ હંસો વહે શા ત્ય્હાં નીચે !
નયન નચવી પલટે રવિ કેરી તડકી છાંયડી,
ત્ય્હાં લીલમતૃણને પાટે કૂદતાં હરિણો ઘડી ઘડી.

૨

આનન્દભવનો હ્હારાં ઇંગ્લાંડ ! ઉભાં ઉજ્જવળાં,
રજની પડતાં ભભૂકે ગૃહશગડીઓ શી ઝળાંમળાં !
વદનકલીઓ કુલનાં વાત્સલ્યભીની પ્રસન્નતી,
ઉષ્માની તે લાલીમાં કેવી ગુલાબી પામતી !
હુલક ખૂલતી ગીતો લલના ત્ય્હાં લલકારતી,
સ્મરણસંચ ઉઘાડી ત્ય્હાં ક્ય્હાંક બાલકથા થતી.
નવલ રસથી વાંચી જૂનાં યશસ્વી કથાનકો
નવલ જીવન પામે સુણી ને સુણાવી ગાન કો.

૩

આશિષ્સુહાગી ભવનો ઇંગ્લાંડ ! હ્હારાં રાજતાં,
ધીમી લહરને યોગે શા માંડવા ડોલી જતા !
પ્રભુના પરવના કિરણે કિરણે પ્રગટતી કાન્તિના
કેવા છવાયા મેઘો ત્ય્હાં પરમ મંગલ શાન્તિના !

ગમ્ભીર ધીર મધુરા મન્દિરના ઘંટારવ
કેવા પ્રભાતે વનમાં ઉડતા ઉડાવે આસવ!
સમીર કેરા મર્મર, ને પલ્લવોની કલકલા,
ગહન પ્રગટે સૌ તે શાન્તિ પ્રભાતની નિર્મલા.

૪

તુજ પર્ણકુટીનાં ભવનો ઇંગ્લાંડ! સાદાં શોભતાં,
ધાન્યે ઝૂલન્તાં ક્ષેત્રોથી સહસ્ત્રશીર્ષે ઉપડતાં!
કંઇ ગામદેવળ કેરા ઉત્તુંગ શિખરને છાંયડે
કે રજતઝરણાંતીરે કેવાં નમી–નમીને હસે!
ન્હાની મનોહર પેલી ફૂલપર્ણપલ્લવ કુંજથી
દ્યુતિભર ઘટાઓ ભેદી શાં નેત્ર ઠારે દરસથી!
જેવાં ઝરુખા નીચે નિજ માળમાં પંખી સૂવે
ત્હેવાં સુશીલો–વિનીતો નિશ્ચિન્ત ત્ય્હાં તુજ નીન્દરે.

૫

સ્વતન્ત્ર ને અલબેલા ઇંગ્લાંડ! ભવનો તે તવ
પરિમલ પમરતાં મોંઘાં હો ચિરંજીવી, બાંધવ!
તુજ મ્હેલ ને ઝૂંપડાંમાં એ રક્ષતા કુલઆશ્રમો
તુજ પ્રજાગૌરવ ધાવી ચિરકાલ હઇડાં ઉછરજો!
લીલી રહો તુજ કુંજો, ઓજસ્વી રહો કુસુમિત ધરા,
સુપ્રસન્ન બાલાત્મે જ્ય્હાં પ્રગટે પરમ તે પ્રેરણાઃ
પ્રભુના–સ્વદેશ ભૂમિના સ્નેહોની સાત્વિક પ્રેરણા.

સ્વદેશની દાઝ

છે શું કોઇ માનવી જીવનો અચેત એવો,
જેને નથી જાગિયા કદી યે મનમાં ભાવો,
જેણે કદી અન્તરે એહવું કહ્યું નથી કે
આ મ્હારી ખુદ, મ્હારી-મ્હારી આ માતૃભૂમિ છે?

ભમી ભમી પરભોમકિનારે પ્રવાસી જ્યહારે
નિજ પગલાં નિજ ભોમ ભણી તે વળતી વાળે:
જરા કદી યે ઘેર જતાં એ અમુલખ અવસર
છે શું કોઇ એહવો દાઝ્યું નવ જેનું અન્તર?

જો એવો કો હોય, જાવ, ને નિરખો ત્હેને,
કદી ય એવા કાજ બિરદ કવિનાં નહિ ગાજે.

હો મ્હોટા ઇલકાબ, નામ હો મહાન એનું,
પરિપૂર્ણકામના ભલે હો અઢળક નાણું:
એ ઇલકાબો છતાં, છતાં સત્તા ને પૈસો,
એ પામર નીચ જન્તુ, જગત બધું નિજમાં જોતો,
આ જીવતર માંહિ તો સુકીર્તિ સઘળી ખોશે,
પડી મૃત્યુમુખ નામનિશાન સમેત જ જાશે
જે માટીનો હતો તે જ હીણી માટીમાં,
વણકીર્તિ, વણશોક, ગવાયા વિના ગીતોમાં.

રાજયુવરાજને સત્કાર

પધારો, રાજયુવરાજ !
દેશના દરવાજાની ભોગળ ભાગશું,
કડવાશના કળશ ઉતારી ઢોળશું,
શરદની વાડીઓ વેડશું.
પ્રસન્નમન પધારો, પ્રજાના કુમાર!

કુલવેલને માંડવડે, રાજકુમાર !
અમારા રાજરાજેન્દ્ર કુશળ વિરાજે છે ?
સાગરની સફરનો તો સુખશ્રમ હતો ?
અનુભવવૃદ્ધ ઇંગ્લિશ પ્રજાની
સાત્વિક સંપત્તિ તો સારી છે ને ?
ઇંગ્લાંડવાસી અમ દેશી વીરા શાતામાં હશે.
કુશલવાણી બોલો, પ્રજાના કુમાર !

રાજ! પધારો અમ ઓશરીએ:
હસતે વદન આતિથ્ય આચરશું.
અતિથિને દેવ સમ સત્કારવા
શાસ્ત્રાજ્ઞા છે હો ! અમ દેશ.
અમારી દુઃખજવાલા ઢાંકીશું,
આજ ઉત્સવ પાળીશું,
આંખડલીમાં અમીના આદર આંજીશું.
આજ વર્ષોનું પરવ છે.
રાજયુવરાજની મોંઘી મધુરી મહેમાની

રોજ રોજ નથી હોતી, રાજપુત્ર !
ગયા જમાનામાં અમારા પિતાને આંગણે
રાજઅતિથિ આપના પિતા પધાર્યા હતા.
આજ આતિથ્યનો અસન્તોષ રહે
તો ક્ષમાની નજર કરશો, કુમાર !
અમારા ભાવ અધૂરા નથી,
અમારાં સાધન અધૂરાં છે.

જાણો છો, રાજવત્સ !
પ્રજા કેમ આનન્દમાં છે ?
રાજવીસૂના અમ રાજમહેલમાં
આજ રાજકુમાર રાજશે.
રાજમન્દિરે રાજયુવરાજની પ્રતિષ્ઠાનો
અમારે દેશ આજ ઉત્સવ છે.
ઉત્સવનાં દીર્ઘજીવી સંભારણાં દેશો ? રાજ !

'યુવરાજ !' અહો 'રાજયુવરાજ !'
હિન્દની જીવનકીર્તિનો કળશ યુવરાજ છે.
વીર કવિતાનાં ધાડાં ઘેરાં મૂળ,
ધર્મદુંદુભિનાં ઘોર ત્રાડન યુવરાજે દીધાં.
ઇતિહાસનાં આઘેરાં આકાશમાંથી
યુવરાજયુગલના તારકભર્ગે
અમ પ્રાણમાં પ્રગલ્ભતા સંચરે છે.
પ્રભાતનો પ્રભાકર રાઘવ રામ,
યુવરાજરાજ શીતરશ્મિ સિદ્ધાર્થ દેવઃ

અહોરાત્ર અમ ઓરડા અજવાળે છે,
યુવરાજપૂજાનાં મહાજલધિજલ
જીવનના કાંઠા ભરી ડોલે છે.
એ રત્નાકરનાં રત્ન વાંછો છો ને?
સાગર અમિત છે, કુમાર!
સાગરનાં રત્ને અમિત છે.
કલ્યાણમન્ત્ર ભાખી મન્થન આદરો.
ને અમૃતના અભિષેક પામો.
યશદેહે ચિરંજીવી થજો, રાજ!
હિન્દનાં હઇડાંની આશિષ છે.

કંઇ કલ્યાણના સન્દેશ લાવ્યા છો?
પિતામહીનો કંઇ છેલ્લો મંગલ બોલ—
પિતામહીને મુગટે હિન્દ ઝળકતો:
આકાશને ઉમ્મરથી કંઈ ગેબી ભવિષ્યવાણી.
માતાએ કંઇ અમ પ્રજાની માતાઓને,
પિતાએ કંઇ અમ પ્રજાના પિતાઓને,
ક્ષેમના કંઇ રાજલેખ મોકલ્યા હશે.
દીર્ઘદર્શી વીરી ઇંગ્લિશ પ્રજાએ
કંઇ સ્નેહના કહેણ કહાવ્યાં હોય.
દુનિયાની પાર્લમેન્ટોની વડિયાઇએ
કંઇ ડહાપણની, કંઇ શુભની,
કંઇ વૃદ્ધ અનેરા વાત્સલ્યની,
શિવની સાંઇ મોકલી છે?
કંઇ વધારે વિશાલ ઉદાર,
કંઇ સવિશેષ સમભાવશીળો,

સુહૃદના ઉરઆર્જવ સરિખડો,
હિતસ્વી, સાત્ત્વિક, સાધુતા શો,
કંઇ ખ્રીસ્તનો ગાયત્રીમન્ત્ર આણ્યો છે?
ઇશૂ અમારો સાધુ હતોઃ
પૂર્વમાં ઉગેલો એ સૂર્ય
પશ્ચિમનાં આકાશ પ્રકાશે છે.
ભૂતરત્નાકરના રત્નશોધક કોઈ કહે છે
ખ્રીસ્ત બુદ્ધનો ચેલો હતો.
મહાયુવરાજ ખ્રીસ્તના ગુરુની, કુમાર!
પુણ્યપુરાણ ભૂમિમાં પધાર્યા છો.
યાત્રામાં શાં શાં પુણ્ય કરશો?
પરમ પ્રભુનાં વ્રત લેશો?
પુણ્યપ્રસિદ્ધ કો પિતૃનાં શ્રાદ્ધ સારશો?
ષડ્રિપુના ત્યાગ તો સ્વીકારજો હો!
પુણ્યશ્લોકની છાપ લેજો.
કવિતા, ભક્તિ, ધર્મની જનેતા,
ઋષિ, દષ્ટા, યોગીઓનું વતન,
પ્રજાઓનું હિન્દ મહાતીર્થ છેઃ
પ્રભુતાનાં પુરાણ મન્દિરો ઉપર
દિવ્ય સૌન્દર્યના ધ્વજ ડોલે છે.
પ્રજાઓની માતામહી અમ પ્રજા છે.
કંઇ કંઇ ચક્રવર્તિની મહાપ્રજાઓ
માને મન્દિર યાત્રાએ આવી ગઇ.
ઇંગ્લિશ યાત્રાળુને શીખ દેજોઃ

તીર્થમાં પુણ્યાચરણ થાય,
પાપાચરણ ન થાય.

સંસ્થાનોના બૂરજો સાંધી
દુર્ગ રચાવો છો? રાજકુમાર!
એ રાજદુર્ગ અખંડિત રહો,
અમરો અમરવેલે આચ્છાદો.
હિન્દનો પ્રાચીન મિનાર જાળવશો?
દુર્ગનો શણગાર અને કવચ થશે.
આજાનબાહુ અમ યોધની સમશેરોને
પ્રભુના ને આપના સંગ્રામ સોહવવા દેશો?
રાજમુગટે કોહિનૂરનો ચન્દ્ર સ્પુરે છે:
મહારાજ્યના મુગટમાં હિન્દ જડાશે?
સુરસાલ હિન્દના હૃદયખંડને
મહારાજ્યના રાજઅંગી સમ
સ્વીકારશો કે નહીં? રાજ!
હિન્દ અને બ્રિટાનિયાને
જમણા ને ડાબા નયન જેવાં ગણશો ને?
મહારાજ્યકુલનું હિન્દ કુટુમ્બી કે નહીં?
ને કુલજનને રોટલો દેશો કે પત્થર?

ઈશુનું વર્ષ ૧૯૦૫.
ધર્મના ભર્ગ રાજર્ષિ અકબરની
ત્રીજી શતાવધિનું શ્રાદ્ધ ઉજવ્યે
હજી પૂરો એક માસ નથી વીત્યો.

એ જ સુધાકર સંસારને અભિષેકે છે;
એ શ્રાદ્ધમન્ત્ર શ્રવણમાં હજી ઘોરે છે.
એ રાજ્યયોગ–પ્રજાયોગ સાધશો ?
એ ધર્મઔદાર્ય–ધર્મયોગ આદરશો ?
एकमेवाद्वितीयम्‌નાં અધૂરાં મન્દિર ઉદ્ધારજો.
'સત્ય, શાન્તિ, સ્નેહ અને ન્યાય'
નહીં તો આવી કય્હાં વસશે ?
અકબરનાં યોગસ્વપ્ન સાચાં પાડજો.
હિન્દ અને બ્રિટાનિયા બ્હેનોનું
વર્તમાન કુશલ અને ભાવિ કલ્યાણ
અખંડ બેલડીએ વિચરવામાં છે.
શ્રદ્ધાસ્નેહ નયનેથી નીતરશો
તો શ્રદ્ધાળુ હઇડાં સ્નેહ ઝીલશે.
ખ્રીસ્તનો ઉપદેશ તો સ્મરણે હશે:
જેવું વાવશો ત્હેવું લણશો.
વિશ્વાસના કણ વિશ્વાસના ફાલ ઉગવશે.
હિન્દ પાડોશીને આત્મવત્ ચ્હાશો ને ?

પધારો, પ્રજાના કુમાર !
અમ દેશને આંગણે આવો.
આવો, કુંકુમ ઘોળી રંગોળી પૂરીશું,
આવો, ભૂમિ ભરી સ્મૃતિલેખ લખાશે.
કોઇ મૂર્તિઓ થાપશે, કોક મંડપ માંડશે:
પણ સૌ રેતી ઉપરના કીર્તિલેખ હો !
આજ આંખથી એ મ્હોટું લાગે છે,

ઇતિહાસને એ ઉકલશે પણ નહીં.
પડશે, ભાગશે, તૂટશે, ફૂટશે,
ધરતીકમ્પોમાં ઉચ્છેદાશે,
કાલચક્કીમાં દળાશે,
અણુમાં આદેશ વાંચી વાંચી
સારાંનરસાંની ઇતિહાસ કથની કથશે.
સારપનાં તેજ પૂરી અમૃતાક્ષરે
કંઇક અક્ષત યશલેખ લખશો ?
હજારો વર્ષનાં અજવાળાં અન્ધારાં વીત્યે
મનુષ્યની કથામાં મ્હોટે અક્ષરે લખાય,
પ્રજાઓ નવનવા ઉત્સાહથી વાંચે,
શ્રેયસ્પન્થ માને, ને જીવનધર્મ પ્રમાણેઃ
એવો કીર્તિલેખ લખશો કે નહીં ?
પ્રજાહિતનું એક્કે મહાવેણ ભાખશો ?

શાન્તિલોકમાં એક સિંહાસન પામી
રાજસિંહાસન રાજરાજેન્દ્ર સોંપે,
ત્ય્હારે એક વિનતિ છે.
આસ્ટ્રેલિયા, હિન્દ, આફ્રિકા, કેનેડા, બ્રિટનઃ
મહારાજ્યદેહની પાંચે ઇન્દ્રિયો
પ્રભુતાથી પોષજો, રાજકુમાર !
એકાદ ઇન્દ્રિય અશુદ્ધ રહેતે
દેહ અને પ્રાણને લાંછન લાગશે.
શાહમૃગની નિષ્કલંક ત્રિવલ્લી કલગી સમી
મનવાણીકર્મની વિશુદ્ધિ વિલસાવજો, રાજવી !

'હું સેવું છું' નો જીવનમન્ત્ર સ્વીકાર્યો:
સદ્‌સેવામાં સ્વર્ગ છે, મહાભાગ!
પ્રજાને-પ્રભુને સેવવા આયુષ્યમાન્ થાવ.

રાજનૌકાના નાવિક થશો,
ઇતિહાસના સૃષ્ટા થશો,
કાલના નેતા થશો, કુમાર!
ઈશ્વરદત્ત રાજસૂત્રો આટલાં છે:
રાજાપ્રજાનું પરસ્પર દ્વૈતાદ્વૈત તે રાજ્ય:
રાજ્યરાજ્યનું શ્રદ્ધાસંકલન તે મહારાજ્ય;
અનેક મહારાજ્યમણિમાં ગુણવત્ સ્નેહકિરણ
તે માનવજાતિનું કલ્યાણકેન્દ્ર સામ્રાજ્ય.
નિજ નૌકાને એ જલમાં ખેડજો,
મનુષ્યની કથાના સાગરઓઘ
એ ત્રિવેણીસંગમ ભણી વહે છે,
પ્રભુપુરીનાં એ વ્હેણ છે.

દેવઉઠી એકાદશી ગઈ, રાજ!
અમારા દેવ આજ ઉઠશે કે કાલ?
ભાગ્યદુર્ભાગ્યના વિધિગ્રન્થોમાંથી
કઈ ઋચાઓ વડે દેવ પ્રાતઃસન્ધ્યા કરશે?
દેવના અંગ છો: કંઈ કહેશો?

સુખરૂપ પાછા વળો
ને પિતાને મળો, રાજઅર્ભક!
ત્હારે ફૂલ્હેજો સૌ સંભારે છે.

વીનવજો એક રાજહૃદય વાઇસરોય મોકલે:
ડાહ્યો, શાણો, દીર્ઘદર્શી અને મહૌજસ્,
ધીર, વીર, દક્ષ, ગમ્ભીર ને આસ્તિક:
મહાનુભાવ, વિશુદ્ધબુદ્ધિ, વિશાલહૃદય:
સમર્થ, પણ લોકકલ્યાણ હિતસ્વી:
પંચનાં મહાવાચક પરમાણે,
મહાજનનાં સન્માન સાચવે:
એ ય પ્રજાને વીરપસલી આપે,
ઓરમાનને સગાં કરી જાણે,
વીરીનાં જતન કરી સમ્બન્ધને સાંધે,
પરમ સ્નેહની સાંકળે સાંકળે,
પરસ્પર શ્રદ્ધાની ફૂલગૂંથણી ગૂંથે-ગૂંથાવે.
અમારા હોઠનાં નહીં, રાજ !
અમારા હૈયાના મન્ત્ર વાંચી જજો.
ઊંડા ઊંડા પ્રાણસંચારી મનોભાવ
કેટલાક અનિર્વચનીય છે, કુમાર !

રાજવંશી અતિથિ !
અહો અમ મુગટધારી મહેમાન !
સૂર્યના દેશની યાત્રાએ પધારો.
આજે હયાતનાં ઝરણમૂલથી પણ
એ જ્યોતિર્મૂલનાં શોધનસિદ્ધિ,
શાહજાદા ! મહામોંઘેરાં છે.
સંચરજો, સૂર્યરાજની સંપત્તિ પામજો,
જાળવજો, ને જતન કરજો.

સફર શુભકારી થાવ,
તો પધારો, રાજયુવરાજ !
પધારો આજ અમ દેશ.
પૂર્વને ચોક ચન્દન ચર્ચ્યાં છે.
બુદ્ધસાધુઓને, સન્તયાત્રાળુઓને
પગલે પગલે વિચરજો.
પધારો, પધારો, રાજવત્સ !
જ્યોતિર્ભૂમિનાં ભોગળ ભાગીશું,
કડવાશના કળશ ઉતારી ઢાળીશું,
શરદની વિધુવરશી વાડીઓ વેડીશું.
પ્રસન્નમન પધારો, પ્રજાના કુમાર !

રાજવીર

રાજ્યના સિંહાસન સમું
ઉંચું એક શિખર હતું.
એ સિંહાસને ઇન્દ્ર શો તે ઓપતો.
પૃથ્વીને પાટલે દેવપતિ જેવો
દેદીપ્યમાન તે દીસતો.

શિખરે વનના વાઘા સજ્યા હતા,
ને સ્કન્ધે પ્રફુલ્લ સાગ મ્હોરતો.
સાગમંજરીના ચમ્મર નીચે
માનવ મુગટ શો મનમોહન,
શિખર સમોવડ અડગ ને અડોલ,
બલમૂર્તિ તે વિરાજતો.

શિખરના છત્ર સરિખડો
ટોચે શિવમન્દિરનો ઘુમ્મટ ઘેરાતો.
સૂર્યતેજમાં બાલ સૂર્ય શો
ઘુમ્મટે સુવર્ણકલશ ઝળહળતો:
અણમૂલાં જવાહીરની એવી એને શિરે
કલગીની જ્યોત ઝગઝગતી.

એ એક રાજવીર હતો.
લાંબી સમશેરને અઢીંગી
આજાનબાહુ તે કીર્તિકેતુ
રાજ્યવિસ્તારને વિલોકતો ઉભો હતો.
ફરતી કુંજોમાં ધેનુનાં ધણ ચરતાં,
ને ગોપવૃન્દ વેણુ વાતા.
શિખરનું મન્દિર ભરી
બ્રાહ્મણો વેદોચ્ચાર ગજવતા.
નીચે નગરનગરના ચોકમાં
ત્હેમના લોકપાવન ધ્વનિ પડતા,
ને એમ વાતાવરણ પવિત્ર થતો.
વેદવર્ચસ્ના વૈભવવન્તો તે
પુણ્યની પ્રતિમા જેવો પ્રકાશતો.

ત્હેને મહિમાવાન દેહદેશે
રાજ્યશ્રીની પ્રભા પ્રગટતી.
શેષની ફણાઓ સમોવડા
વિષદંશી ને મણિદાનેશ્વરી

કરદંડ ત્હેના ઝૂલતા.
પદ્મ સમું હૃદય પથરાતું.
વિશાલ અને સ્નાયુબદ્ધ
વજ્રવાળેલ દેહદુર્ગ હતો.
ત્હેના ગૌરવવન્તાં નયનોમાં
સૂર્ય ને ચન્દ્ર બેઠા હતા.

પ્રજાએ ધરાવેલા મુગટમાંથી
તારકાવલિ સમું રત્નમંડલ તગતગતું,
ને મંહીથી પ્રકાશની ધારાઓ વર્ષતી.
ગાંડીવ અને પિનાક જેવી
નમણી ભમ્મરો નમેલી હતી.
સ્હડાવેલાં શર સરિખડાં
દૃષ્ટિનાં કિરણો ઝળકતાં.
અગ્નિની શિખા જેવો અધર હતો.
વિધાત્રીની પાટી જેવું લલાટ હતું.
પ્રગટતા પ્રભાતરંગી કપોલે
તપની ઉગ્રતા, દાનની ઉદારતા,
સામન્તનું શૂરાતન, નાયકની રસિકતા,
સરલતા, દક્ષતા ને સાદાઈની
જન્મપુરાણુ રેખાઓ લંબાતી.
તડકાછાયાની પેઠે વદનમાં
પ્રતાપ ને શીતળતા રમતાં.
રોમરોમમાંથી સત્યનું તેજ ભભૂકતું.
કાળી કાચણુ જેવા મ્યાનમાં

વીરત્વભીની સમશેર વિરામતી.
કંઈક વારી રાખેલા જેવી,
મહાસાગરની માઝાવતી
તે માનવસાગરની મુદ્રા હતી.
ત્હેનું ખડ્ગ નીકળતું
ત્ય્હારે વીજળીઓ ચમકી ર્‌હેતીઃ
ત્હેની હાકલ વાગતી ત્ય્હારે
અસુરલોકની પ્રલયગર્જના ગર્જતી.
આરસપાટ જેવો ઉજ્જ્વલ
ધર્મનો જાણે સ્થંભ હોય,
વડછાયા જેવો શીતલ
રક્ષાનો જાણે મંડપ હોયઃ
ત્હેવો તે ઘેરગમ્ભીર દીસતો;
આભના આધાર જેવો
ભવ્ય ને વિરાટાંશ ભાસતો.
પુણ્યશ્લોક ત્હેનું નામ હતું.
સંગ્રામના વિજયધ્વજ સરિખડો,
મહારાજ્યની પ્રગટ કલા સમોવડો
રાજરાજવી તે વિશ્વખોળે વિલસતો.
જગતનું પ્રારબ્ધ ઘડનાર,
ભવિષ્યના ઈતિહાસ રચનાર,
પ્રજાના લાડકોડ પૂરનાર,
લાલન પાલન ને વાત્સલ્યભર

પુણ્યશાળી પાવનકારી પિતામહને
નિરખી નિરખી પૃથ્વી નમન નમતી.
પદ્મ આગળથી ત્હેના ગંગા ફૂટતી:
આબાલવૃદ્ધ સકલ રાજ્યલોક
બારે માસ ત્હેનું પાણી પીતાં.

મેઘ જેવી ભૂમિ ભીની હતી.
દેવી અન્નપૂર્ણાના અખૂટ પાત્ર સમી
ભૂમી ધનધાન્યથી ભરછક ઉભરાતી,
ને લોકો વિધવિધની લણણી લણતા.
પૃથ્વી પ્રસન્નવદની હતી,
ને ત્હેનાં સ્મિત સરિખડી
દિશદિશામાં હરિયાળી હસતી.

ઝરણની નાળના ઘાસમાં
દીપડો લપાતો હતો,
કાંઠે વાઘ ઘવાઇ પડ્યો હતો.

પાછળ સૂર્ય પ્રગટતો,
કોટી કોટી કિરણમાળે વધાવતો.
પ્રજાહિતના અભિલાષ શી છાયા
આગળ દેશ વીંધી પડતી.
ધર્મ, સમભાવ, સહકર્મશીલતાના
તાણાવાણા વણી વણી
નાગરિકો તે છાયામાં નગર ગૂંથતા.

આકાશમાંથી વાદળ ઉતરે
ને જગત ભરી પડછાયો પડે,
ત્હોય ઉન્નત શિખર તેજસ્વી રહે:
એવો જગત્છાયાથી પર મહૌજસ્
તે રાજવીર વિરાજતો હતો.

વીરની વિદાય

મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!
સિધાવો જી રણવાટ.–ધ્રુવ

આભ ગૂજે, ધરણી ધમધમે, રાજ!
ઘેરા ઘોરે શંખનાદ:
દુંદુભિ બોલે મહારાજનાં, હો!
સામન્તના જયવાદ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

આંગણ રણધ્વજ રોપિઆ હો!
કુંજર ડોલે દ્વાર:
બંદીજનોની બિરદાવલી હો!
ગાજે ગઢ મોઝાર:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો

પુર પડે, દેશ ડૂલતા હો!
ડગમગતી મ્હોલાત:

કીર્તિ કેરી કારમી, રાજ!
એક અખંડિત ભાત:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

નાથ! મ્હડો રણઘોડલે રે,
હું ઘેર રહી ગૂંથીશ
બખ્તર વજ્રની સાંકળી: હો!
ભર રણમાં પાઠવીશ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

સંગ લેશો તો સાજ સજું, હો!
સાથે ધરું રણમ્હોડ:
ખડ્ગને સાંડવ ખેલવાં,
મ્હારે રણલીલાના કોડ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

આવતાં ઝાલીશ બાણને, હો!
ઢાલે વાળીશ ઘાવ:
ઢાલ ફૂટયે મ્હારા ઉરમાં, રાજ!
ઝીલીશ દુશ્મનદાવ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

એક વાટ રણવાસની રે,
બીજી સિંહાસન વાટ:
ત્રીજી વાટ શોણીતની સરિતે,
હો શૂરના સ્નાનનો ઘાટ:
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

જયકલગીએ વળજો, પ્રીતમ!
ભીંજશું ફાગે ચીરઃ
નહીં તો વીરને આશ્રમ મળશું
હો! સુરગંગાને તીર;
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

રાજમુગટ! રણરાજવી! હો!
રણઘેલા! રણધીર!
અધીરો ઘોડીલો થનગને, નાથ!
વાધો રણે, મહાવીર!
મ્હારા કેસરભીના કન્થ હો!

પ્હેલાં પગલાં

ન્હાની પગલીઓ ભરજો, વીર!
ધીરે ધીરે સંચરજો, વીર!
હજી ન્હાનાં છે નયણાં, વીર!
હજી પગ તો છે પોયણાં, વીર!

તમ કંકુની પાની, વીર!
તમ મીઠડી બાની, વીર!
પગલાં કંકુનાં માંડજો, વીર!
બોલ મીઠડા પાડજો, વીર!

ભરજો ન્હાની પગલીઓ, વીર!
કૂદજો ન્હાની ઢગલીઓ, વીર!
નથી બે દિનનું મ્હાલવું, વીર!
જીંદગી ભરનું ચાલવું, વીર!

જીંદગીના પડછાયા

છે ઘડીઓ એવી ય જ્યાહરે જીવન કેરા
ઓળા આત્મા પરે પડે સૌ કાજળઘેરા;
ને અન્ધારા અભેદ્ય પટની પાંદડીઓમાં
નિજ ઉરમાં આવરે તારલાઓ આશાના:
જે ઘડીમાં આપણે ચાલિયે ધ્રૂજતે પગલે,
ને ભાગ્યે જાણિયે કેમ એ પગલાં ભરિયે,
કે ઝાંખા એ માર્ગ સફરના દોરે છે ક્ય્હાં,
ઉંડી નિરાશા તણી આપણી મધ્યનિશામાં.

૨

એ ઘડીઓ ભયભરી મંહી સ્થિર ને દૃઢ રહેવું,
રહેવું, દૃઢ ને સ્થિર, નહીં ડરી કે વળી જાવું.
ભેદીને અન્ધાર અડગ આંખે નિરખીને
અહુરાગમની વાટ જોવી નભ કેરે તીરે.
એ જોતાં વાટડી, તિમિરમાં તેજ ઉતરતું,
ભાવીના સંગ્રામ કાજ ત્ય્હાં બલ સંઘરવું.
મા પામો ભય, દૃઢ રાખો મનડું, નિજ ધામે
અક્ષર દેહે હજી પ્રકાશ જ દોરી જાશે.

૩

લોભાવે અપ્સરા, ત્હો ય દૃઢ ને સ્થિર રહેવું,
ભલે અસત્યો હસે, રહી દૃઢ ને સ્થિર રહેવું.
ન્યાય, સત્ય ને દયા સદા યે ધારણ કરવાં,
મૃત્યુ મળે કદાચ, નહીં મન કાચાં ધરવાં.

કાચું મન! હા! શબ્દ એહ તો ભીરુ કેરો!
કાચું મન! હા! બોલ એહ તો ગુલામનો જો!
ધર્મ માર્ગ દાખવે ત્ય્હાં સુધી સ્થિર દૃઢ ર્‌હેવું,
પછી તો કરવી કૂચ, ચિતામુખમાં યે પડવું.



જલ

ઝીલો, પ્યારે! ઝીલો જલ જે ઝીલાયું:
હમારી આંખમાં નહિં આંસુ માયું.

જમીન પડશે, જમીન જલશે સદા તો:
પધારો, ગોદમાં લ્યો એ નમાયું,

પલક-ઘડી યે ન થંભ્યું તે, અરેરે!
હઠીલું નીર વહી ચોધાર ધાયું.

વિધિ! તુજને શું ઠપકો વીર! દેવો?
અમીપ્યાલો બતાવી ઝેર પાયું.

કીધાં જમણે કરે જે કામ ભવમાં,
શું ડાબે હાથ ફલ આ ત્હેનું સ્હાયું?

પ્રભો! ક્ય્હાં આજ બેઠો નેત્ર મીંચી?
રડે આ બાળુડું, નથી જો! પરાયું.

રુદન! ઉઠ, ફોડ નભ પ્રભુને જગાવી:
નથી ચેતન કદી જડમાં સમાયું.

પ્રેમનો સંચાર

ક્ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?
થઇશું પૂર્ણકામ, બોલશું હરિનામ,
        નયને વેહેતાં હર્ષઅશ્રુધાર ?
        ક્ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?—ધ્રુવ.

ક્ય્હારે થાશે અમ શુદ્ધ પ્રાણમન ?
ક્ય્હારે જાશું અમે સ્નેહવૃન્દાવન !
સંસારબન્ધન બનશે વિમોચન ?
        જ્ઞાનાંજને ફિટશે લોચનઅન્ધાર ?
        ક્ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?

કરશે પારસમણિ ક્યાહરે સ્પર્શન ?
લોહમયી દેહ થઇ રહેશે કાંચન ?
હરિમય વિશ્વનું કરીશું દર્શન ?
        લોટીશું ભક્તિને પન્થે અનિવાર ?
        ક્ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?

હાય ! ક્ય્હારે જાશે અમ ધરમકરમ ?
ક્ય્હારે જાશે જાતિકુલના ભરમ ?
ક્ય્હારે જાશે ભયભાવના શરમ ?
        પરિહરી અભિમાન લોકાચાર ?
        ક્ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?

ચોળી સર્વે અંગે ભક્તચરણધૂલિ,
સ્કન્ધે સદા ધરી વૈરાગ્યની ઝોળી,
પીશું પ્રેમવારી બન્ને કરો ભેળી

અંજલિ અંજલિ પ્રેમયમુનાપાર.
ક્‌ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?

પ્રેમમસ્ત થઇ હસીશું રડીશું,
સચ્ચિદાનન્દને સાગર તરીશું,
મસ્ત બની મસ્ત સર્વને કરીશું
હરિપદે નિત્ય વિહરશું વિહાર :
ક્‌ય્હારે થશે હવે પ્રેમનો સંચાર ?

ધર્મરાયના પાર્ષદને વિદાય

૧. આવજો ધર્મપુરીના પાટવી રે !
આવજો બ્રહ્મલોકના મહેમાન જો !
આવજો, પાવન કરજો આંગણું રે,
આવજો લઇ પ્રભુજીનાં નિશાન જોઃ
આવજો, ને રોપજો ધ્વજ અમ બારણે રે.

૨. નથી કાંઇ પૂછ્યું, નથી કાંઇ પૂછવું રે,
નથી કાંઇ પારખવા પયગામ જોઃ
કાગળિયા લાવ્યા મહારાજના રે,
લખિયા મંહી બ્રહ્માક્ષર 'રામ' જોઃ
પ્રભુજીએ સંભાર્યા અમ સ્નેહીને રે.

૩. જગત ઉતારી દીધ કર દેવને રેઃ
સાચવજો એ પ્રાણવિરામ જો !

ભીંજે દાનસમય અમ આંખડી રે,
નથી અપશુકન, ઘડી અભિરામ જોઃ
લ્યો, ને કરજો જતન અધિકડું રે.

૪. કાળા ઘૂમશે ઘન કદિ આભમાં રે,
બળતી વીજ કરશે ચમકાર જોઃ
ગિરિવર શા જોગી પણ ડોલશે રે,
ઉઘડશે પાતાળનું દ્વાર જોઃ
એવી પાપની પળથી ઉગારજો રે!

૫. એક પાંખે લખ્યાં ઉંચાં ઉડવાં રે,
એક પાંખે લીધ ધર્મનો હાર જોઃ
એક કરમાં ધર્યો અમૃતદીવડો રે,
મુદ્રા મહીં જગના ઉદ્ધાર જોઃ
અદ્ભુત દર્શનથી હરી આંખડી રે.

૬. એક મીટમાં પૃથ્વીનું વિરામવું રે,
એક મીટમાં ઉઘડવાં સ્વર્ગ જોઃ
વદન ભરી ગોળી એક હાસવું રે,
મૂર્તિમાં ધર્મરાયનાં ભર્ગ જોઃ
મંગલ દર્શનથી મનડું ઠર્યું રે.

૭. નથી સત્કાર્યા, નથી સેવા કરી રે,
આપ્યું એક નમન પદ માંહી જો;
કહેજો નમન વળી મહારાજને રે,

દેજો દેવફુલોને સાંઇ જોઃ
વીનવજો વગડે નવ વીસરે રે.

૮. બાંધી બાંધી દિશાઓ સરી જતી રે,
પન્થ અજવાળે શશિયર ભાણુ જોઃ
ઢોળે તેજ અનુપ કંઇ તારલા રે,
ત્ય્હાંથી કરજો મધુર પ્રયાણ જોઃ
મધુરા પન્થ પ્રભુદરબારના રે.

૯. એક દિન પ્રભુજી આણાં વાળશે રે,
છાશે અમ પર પુણ્યની છાંય જોઃ
વીર હો! ત્ય્હારે પૂજવા આવશું રે
પ્રેમળ દેવોમાં પ્રભુરાય જોઃ
સંચરશું ત્ય્હારે સંગાથમાં રે.

૧૦. આવજો મ્હોટા ઘરના મ્હોડવી રે!
આવજો અમુલખ જોઇ સંજોગ જોઃ
આવજો, આદર છે અમ આંગણે રે,
આવજો, મનભર કરશું યોગ જોઃ
રાજકાગળ લઇ અવધે આવજો રે.

જોગીઓનાં બાળ

અમે જોગીઓનાં બાળ!
ગેરુ ધરી ને ધરાવશું,
પી ને પાઇ હઇશું કાળ:
અમે જોગીઓનાં બાળ!—ધ્રુવ.

ધોળ્યા ચાંદા ને ધોળ્યા સૂર્યને,
ધોળ્યાં દિવસ ને રાત્ર:
ધોળી ધોળી ને સોમ સાર્ચો,
છલકે એ અમ પાત્ર:
પાત્ર ધર્યું મુખ જગતને:
અમે જોગીઓનાં બાળ!

શોક ને મોહ સરી પડ્યા,
લાધ્યાં સ્નેહ ને કલ્યાણ:
ઝોળી ભરી ભરી લાવીએ,
અમને ચાખવાની આણ:
થાળ પૂરી જગ પાઠવ્યા:
અમે જોગીઓનાં બાળ!

ગિરિ ગિરિના કણ સંઘર્યા,
સોંપ્યા મનુને સમાજ:
કોઇએ રચ્યાં રક્ષણ દેહનાં,
કોઇએ પ્રાણ કેરા સાજ:
ઉત્સવ જોઇને આનન્દીએ:
અમે જોગીઓનાં બાળ!

ગિરનારને ચરણે

ઉગ્યું સ્હવાર સુખરૂપ સખિ ! અમારું:
યાત્રા હજો શુભ હવે અમ ઉર્ધ્વગામી !
માંડી સિંહાસન રવિ ગિરનારશૃંગે
યાત્રાળુને કનકઅંગુલિથી નિમન્ત્રે.

આકાશમાંથી ઉડુમંડલ સંચર્યું 'તું,
આતિથ્યઅર્ઘ્યે રવિ એક જ અર્પતો 'તો:
તે લેઇ લેઇ નમણું ઉર નામતું 'તું:
લીલાવિમુગ્ધ પડતું ઢળી દેવપાદે.

પ્રાચી વિશે વિચરતા અમ સૂર્યદેશે,
જ્હાં તેજનાં ઝરણ કોટિક ફૂટતાં 'તાં:
ત્ય્હાં ઉડતા અમિત ભર્ગ તણા ફૂવારા:
આત્મનતૃષા છીપવવા લીધ પન્થ ત્ય્હાંનો.

ન્હોતી સીમા ગગનની ય રચન્તી બાધા,
ન્હોતી સીમા જગત કે જગબન્ધનોની:
ન્હોતાં જ સંકલન કો સ્થલકાલનાં ત્ય્હાં:
નિર્બન્ધ એમ વહતા પ્રભુના પ્રવાહે.

લેતા વિરાટપગલાં સખિ ! વિશ્વગોલે,
વર્ષો સહસ્ર કૂદતા મૃગલાની ફાળે:
આત્મા પુરાણતીર, લોચન વર્તમાન:
એવું હતું બલ પ્રિયે ! નવ પ્રેરણાનું.

હા ! કાલરાશિ સરિખા ગિરિ રાજતા તે,
ને એક ભૂતકણુ ત્ય્હાં ચરણે પડ્યો' તો :
રાજેન્દ્ર કો થઇ ગયા સખિ ! ધર્મગોસા,
તે કુલચન્દ્રની કથા ગુણુવન્તી ગાતો.

શું સ્થૂલ–સૂક્ષ્મલહરી નથી એક પૂરે ?
શું સ્થૂલ નેત્ર નવ ચેતનમન્ત્ર વાંચે ?
શું સૂક્ષ્મની ન વસી સુન્દરતા સ્થૂલોમાં ?
શું સ્થૂલમાં ન ઉભરાય અદૃશ્ય સૂક્ષ્મ ?

જોયું અમે ગિરિકણે, સ્થૂલની શિલામાં,
જોયું અમે જ ઊંડું, અદ્‌ભુત માંહિ દીઠું :
એ એક શૈલકણનું ઉર ભેદી જોતાં
ઇતિહાસવાહી લીધ દર્શન ત્ય્હાં પ્રભુનું.

આદ્યન્તમાં જીવન આ જગનું ભરીને
ઘોરે અઘોરનીર સાગર કાલ કેરો :
તે સિન્ધુના જલતણી દલપાંદડીમાં
મોંઘા સખી ! પરમ બ્રહ્મપરાગ ઉડે.

મારી છલંગ સખિ ! એક સમુદ્ર કૂદ્યા,
નિહાળ્યું ભારત સુસાત્ત્વિક વન્દનીય :
નિહાળી શ્વેત ગિરિમાલની હિમભૂમિ,
ને સાધુસાધ્વીની દીઠી મહીં શિવરેખા :

ઓળંગી એ હિમભૂમિ, જલધિની ઝાડી,
આહ્‌લાદિની વિચરતી દીઠી ધર્મધેનુ :

ત્હાં નિરખી સુભગરાઘવપાદ લંકા,
ને વીર વીરી મળી તે મહીં સ્તોત્ર ગાતાં :

સિદ્ધાર્થ દેવ દીધ ભારતી એક વત્સા
પોષી સહર્ષ સુરનન્દિની ચન્દ્રગુપ્તે;
દે ખંડખંડ દૃધ રાજર્ષિ અશોક :
સૌ એક શૈલકણમાં ગૂઢ એવું દીઠું.

ગાલે ઢળે નમણી પાંપણ અર્ધ મીંચી,
ઢાંકે વળી વળી જ પાલવ ઉરદેશ :
સંકોરી કોર સરતી કરવેલડીએ :
ત્હેના નથી રસિક શાસ્ત્રીય ભાષ્યકારો ?

દીઠી શિલા મહીં ય સાગરની સમૃદ્ધિ,
દીઠો સ્થૂલે મહત ચેતનબોધ વ્હેતો :
તો શૈલને જડ પછી વદવું પ્રિયે ! શે ?
તો શૈલને જડ કહી સખિ ! નીન્દવું કાં ?

જ્યોતિ ઝીલી પરમભાવ દિનેશ કેરી,
સત્કારી સપ્રભ વિશાલ કૃપાની ધારા,
ચાલ્યા અમે પછી પીતા જ વરેણ્ય ભર્ગ
આતિથ્ય દેવકુલનું પ્રિય ! યાચવાને.

સિન્ધુનીરે

સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે પ્રેમાનન્દની લહરીઃ
મહાભાવ રસલીલા શી મધુરી! વારી! વારી!
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.—ધ્રુવ.

વિવિધ વિલાસ રસપ્રસંગ,
કેવા અભિનવ ભાવતરંગ
ડૂબે છે, ઉઠે છે, કરે છે રંગ
નવીન નવીન રૂપ ધરી!
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.

મહાયોગે સમુદાય એકાકાર થઇ રહ્યોઃ
દેશકાલ વિવિધતા ભેદાભેદ દૂર થયોઃ
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.

હવે આનન્દે માતા થઇ,
બે બાહુ ઉછાળી,
બોલો રે મન! હરિ હરિઃ
સચ્ચિદાનન્દસિન્ધુનીરે.

સ્તુતિનું અષ્ટક

પ્રભો ! અન્તર્યામી ! જીવન જીવના ! દીનશરણ !
પિતા ! માતા ! બન્ધુ ! અનુપમ સખા ! હિતકરણ !
પ્રભા, કીર્તિ, કાન્તિ, ધન, વિભવ–સર્વસ્વ જનના !
નમું છું, વન્દું છું, વિમલમુખ સ્વામી જગતના !

સહુ અદ્ભુતોમાં તુજ સ્વરૂપ અદ્ભુત નિરખું;
મહાજ્યોતિ જેવું નયન શશિ ને સૂર્ય સરખું;
દિશાની ગુફાઓ, પૃથિવિ, ઊંડુ આકાશ ભરતો,
પ્રભો ! તે સૌથી યે પર પરમ તું દૂર ઉડતો.

પ્રભો ! તું આદિ છે, શુચિ પુરુષ પુરાણ તું જ છે,
તું સૃષ્ટિ ધારે છે, સૃજન–પ્રલયે નાથ ! તું જ છે:
અમારા ધર્મોનો અહર્નિશ ગોપાલ તું જ છે,
અપાપી–પાપીનું શિવસદન કલ્યાણ તું જ છે,

પિતા છે એકાકી જડ સકલ ને ચેતન તણો,
ગુરુ છે, મ્હોટો છે, જનકુલ તણો પૂજ્ય તું ઘણો:
ત્રણે લોકે, દેવા ! નથી તુજ સમો અન્ય, ન થશે,
વિભુરાયા ! તુંથી અધિક પછી તો કોણ જ હશે ?

વસે બ્રહ્માંડોમાં, અમ ઉર વિશે વાસ વસતો,
તું આઘેમાં આઘે, પણ સમીપમાં નિત્ય હસતો:
નમું આત્મા ઢાળી, નમન લળતી દેહ નમજો,
નમું કોટી વારે, વળી પ્રભુ ! નમસ્કાર જ હજો.

અસત્યો માંહીથી પ્રભુ ! પરમ સત્યે તું લઈ જા;
ઊંડા અન્ધારેથી પ્રભુ ! પરમ તેજે તું લઈ જા;
મહા મૃત્યુમાંથી અમૃત સમીપે નાથ! લઈ જા.
તું હીણો હું છું તો તુજ દરસનાં દાન દઈ જા.

પિતા ! પેલો આઘે જગત વીંટતો સાગર રહે,
અને વેગે પાણી સકલ નદનાં તે ગમ વહે:
વહો એવી નિત્યે અમ જીવનની સર્વ ઝરણી
દયાના, પુણ્યોના તુજ પ્રભુ ! મહાસાગર ભણી.

થતું જે કાયાથી, ઘડીક ઘડી વાણીથી ઉચરું,
કૃતિ ઇન્દ્રિયોની, મુજ મન વિશે ભાવ જ સ્મરું,
સ્વભાવે, બુદ્ધિથી, શુભ અશુભ જે કાંઇક કરું,
ક્ષમા દ્રષ્ટે જો જો, તુજ ચરણમાં નાથજી ! ધરું.



હરિનાં દર્શન

મ્હારાં નયણાંની આળસ રે, ન નિરખ્યા હરિને જરી:
એક મટકું ન માંડ્યું રે, ન ઠરિયાં ઝાંખી કરી.

શોકમોહના અગ્નિ રે તપે, ત્હેમાં તપ્ત થયાં :
નથી દેવનાં દર્શન રે કીધાં, ત્હેમાં રક્ત રહ્યાં.

પ્રભુ સઘળે વિરાજે રે, સૃજનમાં સભર ભર્યો :
નથી અણુ પણ ખાલી રે, ચરાચર માં ઉભર્યો.

નાથ ગગનના જેવા રે, સદા મ્હને છાઇ રહે:
નાથ વાયુની પેઠે રે સદા મુજ ઉરમાં વહે.

જરા ઉઘડે આંખડલી રે, તો સન્મુખ તેહ તદા :
બ્રહ્મ બ્રહ્માંડઅળગા રે ઘડી યે ન થાય કદા.

પણ પૃથ્વીનાં પડળો રે, શી ગમ ત્હેને ચેતનની ?
જીવે સો વર્ષ ઘૂવડ રે, ન ગમ ત્હો યે કંઇ દિનની.

સ્વામી સાગર સરિખા રે, નજરમાં ન માય કદી :
જીભ થાકીને વિરમે રે 'વિરાટ' 'વિરાટ' વદી.

પેલાં દિવ્ય લોચનિયાં રે પ્રભુ ! ક્ય્હારે ઉઘડશે ?
આવાં ઘોર અન્ધારાં રે પ્રભુ ! ક્ય્હારે ઉતરશે ?

નાથ ! એટલી અરજી રે, ઉપાડો જડપડદા :
નેનાં ! નિરખો ઊંડે રે, હરિવર દરસે સદા.

આંખ ! આળસ છાંડો રે, ઠરો એક ઝાંખી કરી :
એક મટકું તો માંડો રે, હૃદય ભરી નિરખો હરિ.



ટીકા



ભેદના પ્રશ્ન

નીરઘોર=ધોધનાં પાણીનો ભીષણ શબ્દ.

અનુકમ્પ=કમ્પના પ્રતિધ્વનિ રૂપ થતો પ્રતિકમ્પ.

ગાન સ્હમજું વિ.=ગીતના અર્થ સ્હમજતો નથી, ત્હો પણ ગીત વેદમન્ત્રનાં છે તેથી ગમે છે.

ટૂંકો આંખો, ને લાંબી દૃષ્ટિ: આશાઓ લાંબી અને ત્હેનાં ફ્લન ટૂંકાં, એવો ધ્વનિ છે.

ઘણી વેળાએ માનવીને એવું લાગે છે કે જાણે ઉડતા આત્માની પાંખો જગતની સીમાઓ સાથે ઘસાતી હોય. એવે સમયે અનન્ત સમા બ્રહ્માંડની યે પરિસીમાઓ સ્પષ્ટ થાય છે, અને નયન એ દિવાલો ભેદી પાર જોવા ઇચ્છે છે; પણ ઘણું ખરું એ દિવાલો પારદર્શક હોતી નથી. એવી સ્થિતિમાં આ કાવ્યમાંના જેવી પ્રશ્ન પરંપરા મનુષ્યના પ્રાણને રુંધી નાંખે છે, અને અજ્ઞાત—ને કેટલેક દરજ્જે અજ્ઞેય—ભેદભૂમિકાનો વિસ્તાર જોઈ અલ્પજ્ઞ માનવી મૂંઝાય છે. એવી મૂંઝવણમાં ગુરુ, નેતા, સહ્બોધકને માટે પોતાની અશક્તિ અને અપૂર્ણતા અનુભવતો આત્મા પુકારે છે. આ કાવ્યમાં એ પ્રશ્નપરંપરા અને પુકાર જ છે, ઉત્તર નથી.

નયણાંની ધાર

કોઈ ઘો સ્મરણોનાં દ્વાર=સ્મરણનાં બારણાં કોઇ બન્ધ કરો.

કરણે કારણ વિ.=કરણ એટલે સાધન—હથિયાર—નિમિત્તમાં કારણ શોધતાં ત્ય્હાં તે ન લાધ્યાં, તો પછી કરણ—નિમિત્તનું કામ—કર્તવ્ય શું તે કોઈ ભાખો.

ઝીણા ઝીણા મેહ

વાંકાનેર આર્યહિતવર્ધક નાટક મંડળીના જગતસિંહ નામના નાટકમાંના એક રાસડામાંથી આ ગીતનું ધ્રુવપદ, બીજા ચરણમાં કંઈક ફેરફાર સાથે, ઉપાડી લીધું છે.

કાઠિયાવાડમાં ગરબી અને રાસડા વચ્ચે એક સાદો ભેદ મનાય છે. પુરુષો ફરતા ફરતા ગાય તે ગરબી, અને સ્ત્રીઓ ફરતાં ફરતાં ગાય તે રાસડો. છતાં રાસડા અને ગરબીમાં એક ઊંડો ભેદ બીજો પણ છે, ઘણી ખરી ગરબીઓ રાસડામાં ગાઈ શકાય છે, અને સામાન્ય રીતે એમાં છન્દશાસ્ત્રનો ભેદ નથી, પણ સંગીતશાસ્ત્રનો ભેદ હોય છે. 'આવો આવોને સખિઓ! આજ ભરત જ ભરવાને,' એ દલપત ગરબાવળીમાંની ગરબી છે, પણ ત્હેને હીચ સાથે ગાવામાં આવે તો તે જ ગરબી રાસડો કહેવાય. એક જાતના ભારવાળા તાલ મૂકી હિંડોલ પાડવાની રીતને હીચ કહે છે. હીચથી ગરબીની સરલતા અને શાન્તિ મટી જઈ ત્હેને સ્થાને કંઈક ભાવખિલાવમાં ઓર જ મસ્તી પ્રગટે છે. રાસડામાં આરોહ અવરોહ વધારે ચોક્ખા હોઈ ગીતની ગતિ વધારે તરંગમય અને તેથી મદભરી ને મનોહારી બને છે.

યૌવના

મનુષ્યની રસિકતાએ જન્મ દીધેલી સુન્દર કલાઓ રૂપ પુત્રીઓમાંની કાવ્યકલા એક છે. પોતાની બીજી બ્હેનોથી ત્હેનું વ્યક્તિત્વ અળગું છે, છતાં કોઈ કોઈ વેળા ભગિનીઓનું સામ્ય વધારે ખીલી આવે છે. સંગીતકલા સાથેનો કાવ્યકલાનો આ નિકટ સમ્બન્ધ સહુને સુવિદિત છે. કેટલાંક કાવ્યો ભાગ ૧લામાંનું શ્રાવણી અમાસ નામનું કાવ્ય કાળમીંઢની ગુફાના જેવી ત્હેની ઘેરી રેખાઓને લીધે, અને તાદાત્મ્ય નામનું કાવ્ય આરસની પ્રતિમાઓના જેવા લાલિત્યના ભાવને લીધે, શિલ્પકલાના જેવો

કંઇક આભાસ આપે છે. ડૉ. હરિ હર્ષદ ધ્રુવનું ચિત્રકાવ્ય અને તે ઉપરની નવલરામભાઇની ટીકાથી ચિત્રકલા સાથેનું પણ કાવ્ય-કલાનું સગપણ સાહિત્યના અભ્યાસીઓને જાણીતું છે. આ કાવ્ય તથા આ સંગ્રહમાંનાં **સૌભાગ્યવતી** અને **રાજવીર** એ બે કાવ્યો કાવ્યકલા અને ચિત્રકલાનું સહોદરપણું દાખવનારાં—જો કે ડૉ. ધ્રુવના કાવ્યથી ભિન્ન પદ્ધતિનાં ચિત્રકાવ્યો છે.

આમન્ત્રણ

એક લોકગીતમાંથી આ કાવ્યનાં ધ્રુવચરણો ઉપાડી લીધેલાં છે.

આંસુના ભેદ

સ્ત્રીજાતિનો પ્રશ્ન ચર્ચતું The Princess અથવા **રાજકુમારી** એ નામનું સ્વર્ગસ્થ ઇંગ્રેજ રાજકવિ લોર્ડ ટેનિસને એક કાવ્ય લખ્યું છે. ત્હેમાંના એક હૃદયભેદી ગીતનું રસગ્રાહી ભાષાન્તર કરવાનો આ કાવ્યમાં પ્રયત્ન છે.

અમથી=નાહક, કારણ વિના.
પ્રાતબંસરી=પ્રભાતને સમયે વગાડેલી વેણુ.
ભ્રમવાહી=ભ્રમણા ઉપજાવતા.
સાખ=સાક્ષી.

સારસનો શબ્દ

મહી નદીના મુખથી થોડેક ઉપલાણે તે નદીને કિનારે ગમ્ભીરા નામે એક ગામડું છે. ગુજરાતની લીલી કુંજની કિનાર ઉપર એકાન્તમાં તે આવેલું છે. સૃષ્ટિની સુન્દરતા અને મનુષ્યની સાધુતાનો યોગ ધન્ય સ્થલોએ જ માત્ર હોય છે, અને ત્હેવાં સ્થલ તીર્થ કહેવાય છે. આ સ્થલ એવું હતું. સજ્જન મિત્રની યાત્રાર્થે ત્હાં જવું થતાં ત્હાંના સુન્દર પ્રદેશની અને વધુ સુન્દર સંધ્યા સમયની જે છાપ હૃદયે ઝીલી તે વાણીમાં ઉતારવા આ કાવ્યમાં પ્રયત્ન છે.

નારાયણે કર વિશે વિ.: સાગરમન્થનને સમયે લક્ષ્મીરત્ન પ્રાપ્ત થયા પછી નારાયણ ભગવાને ત્હેમની સાથે લગ્ન કર્યું તે વેળાના ચાર મંગળ લક્ષ્મીજીને કર વિશે રાખીને તે ફર્યા હતા. એ ઉપરથી શ્રીમાળી બ્રાહ્મણોમાં પણ આઠમાંના ચાર મંગળ કન્યાને તેડીને ફરવાનો પૂર્વે ચાલ હતો.

વૈશાખ માસ સુખશુક્લ=ઉજળા સુખનો વૈશાખ માસ, એટલે વૈશાખ મહિનાનો શુક્લ પક્ષ.

વર્ધમાનપુરી

વર્ધમાનપુરી=વઢવાણ શહેર.

પુરાણ પુરીઃ વળા અને વઢવાણ, પછીથી પાટણપુર વસ્યું. અણહિલ્લપુર પાટણથી પણ વર્ધમાનપુર પ્રાચીન અને વલ્લભીપુરની વેળાનું છે.

તુજ દેવપુત્રની મુજ એ સેવા=ત્હારા દેવ જેવા પુત્રે કરેલી મ્હારી એ સેવા.

ઉજ્જડ નદી કોતરો તટે વિ. સાબરમતી નદીના ઉજ્જડ ઊંડાં વાંધાંઓને કિનારે સાદરે કેટલાંક વર્ષો ઉપર હું હતો ત્હાં આ કાવ્ય લખ્યું હતું.

રાજસતીના વાસઃ રાણક દેવડી વર્ધમાનપુરના ભોગાવામાં સતી થઈ હતી, હજી પણ વઢવાણના ભોગાવાને તીરે એ સતીની મ્હોટી દેહેરી ઉભી છે.

તાતમાતા=મ્હારા પિતાનો જન્મ વર્ધમાનપુરમાં આજથી લગભગ ૯૦ વર્ષ ઉપર થયો હતોઃ ઈ. સ. ૧૮૨૦ માં જાનેવારી માસની ૨૧ મી તારીખે.

વિલાસની શોભા

સમસ્ત સ્ત્રીજાતિના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે છે; કન્યા, સૌભાગ્યવતી અને વિધવા. એ ત્રણે વર્ગના ઘણાએક પ્રશ્નો એવા

છે કે ત્હેમનાં કારણોને કોઈ એક બિન્દુમાં સંકીર્ણ કરીએ તો તે એક સ્નેહશૂન્યતામાં આવી સમાય. રસ, સૌન્દર્ય, વિલાસ બીજે સ્થળે શોધતાં નહીં જડે; પણ સ્નેહને પુણ્યમન્દિરે જ એમનો અખંડ વાસ છેઃ એ આ કાવ્યમાં વિકાસનું સૂત્ર છે.

કથા એવી છે કે ભાવનારૂપે પૃથ્વીલોકથી ત્રણ યૌવનાઓ આકાશે ચ્હડી, અને પોતપોતાને રુચતાં સ્વરૂપ લઈ ચન્દ્રિકામાં રમવા લાગી. વરમાળના જેવી સ્વર્ગગંગાનું રૂપ કુમારીએ લીધું; ખીલતી ચન્દ્રકળાનું રૂપ સૌભાગ્યવતીએ લીધું; ને સમાધિસ્થ સમી સ્થિર છતાં પલક પલકે પલકી જતી, ત્હો યે ઝાંખી પ્રકાશતી, તારિકાનું રૂપ વિધવાએ લીધું; અને ત્ય્હાં એકાન્તને તીરે ઉરના પડદા ઉઘાડી અન્તરની વાંછનાઓ પરસ્પર કહેવા લાગી. એ સહિયર-વાર્તા પછી તે ઉપરથી ઉપજતા કેટલાક વિચાર છે.

સ્ત્રીજાતિના અનેક પ્રશ્નોમાંથી, મહત્ત્વનો પણ, એક જ પ્રશ્ન આ કાવ્યમાં તો ચર્ચ્યો છે.

કડી ૧૧ મી. સખીઓ ગાતી જતી તેમ તેમ ત્હેમના દેહના હાવભાવ પણ તે ગીતને અનુરૂપ થતા હતા.

કડી ૧૨ મી. નીચું નિહાળી વિ.: નીચું જોઈ સખીઓ ભણી તીરછી નજર કરવાથી ત્હેના મુખનો પ્રકાશ ઝંખવાતો, પણ તેથી ત્હેની દેહલીલા વિશેષ ખુલતી.

કડી ૧૩ મી. કલાપીના મિત્ર મસ્ત કવિએ રચેલું વિભાવરી સ્વપ્ન નામનું એક સુન્દર કાવ્ય કેટલાંક વર્ષો ઉપર છપાયું હતું. તે કાવ્યમાંનો એક ખંડ કવિએ 'હો ! રમતાં રઢ લાગી રાણીને' એ ગરબીમાં ઉપાડ્યો છે. પણ ધીરે ધીરે આગળ ચ્હડતાં ચ્હડતાં ભાવ અને કલ્પનાનાં પૂર એટલાં ભરવેગ વહેતાં થયાં કે એ ગરબીના કાંઠાઓને તોડવા લાગ્યાં. ધ્રુવપદ ખરી પડ્યું, પ્રત્યેક ચરણને અન્તે આવતો સભ્ય પ્રચારનો 'રે' પલટાઇ ચરણના અંગમાં સમાઇ ગયો, અને એવાં છન્દવિવેકનાં બન્ધનોની પાળો ભાગી

જઈ એ ગરબીનું એક નવીન જ છન્દસ્વરૂપ, પ્રતાપી, કૂદતું, ભરતીનાં મોજાં પેઠે ગર્જતું ને ઉછળતું, કવિના હૃદયમાંથી જન્મ્યું. એ નવીન ઢાળ અહીં સ્વીકારી આ કાવ્યની ત્રણે સખીઓની ઉક્તિમાં વાપર્યો છે.

છન્દોનાં સ્વરૂપ ક્યારે બદલવાં જોઇએ, અને કેમ બદલાય છે એ કવિના મનોવ્યાપારની ઉંડી અને અગોચર કથા આ ઉપરથી રસશાસ્ત્રના અભ્યાસીઓને ચોક્કસ દરજ્જે રહમજાશે. નવીનતાને ખાતર જ કવિઓએ છન્દવિપર્યય કરવાના નથી, તેમ જ નવીનતાને ખાતર જ છન્દવિપર્યય સઉ થાય છે એમ કહેવું યે અન્યાયી છે: એ બન્ને વાતો ધ્યાનમાં ઉતારવા આવા ઇતિહાસો વિચારવા જેવા છે.

'હો! રમતાં રઢ લાગી રાણીને' એ ગરબી ઉપરથી ઉપજેલા આ ઢાળનું છન્દઃશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ બીજી રીતે યે સરલ ને સાદું પૃથક્કરણ થઈ શકે એમ છે. ગુજરાતી પિંગળમાં બાવીશ અક્ષરના અક્ષરમેળ બાવીશા સવૈયા જાણીતા છે, એ આ ઢાળનું શુદ્ધ બન્ધારણ માની શકાય. તે સવૈયાને માત્રામેળ કર્યે, ત્હેમાં યે ક્ય્હાંક ક્ય્હાંક, માત્રાઓ વધાર્યે પણ આ ઢાળનું રૂપ સાધી શકાશે.

કરુણ, શૃંગાર તથા વીર રસમાં આ બાવીશા સવૈયાનો ઢાળ સચોટ વાપરી શકાય એવો છે. તેથી આ ઢાળનું ભવિષ્ય આશાભર્યું ને ઉજળું લાગે છે.

કડી ૧૪ મી. એ વૈજયન્તી માળ=મન્દાકિનીની દેહ જેવડી જ મ્હોટી માલા. એ વિશાલ માલામાં શરીરભાગ ઢંકાયેલો હતો તેથી દેહરેખા તરીકે એ માલા જ દૃષ્ટિને દેખાતી.

કડી ૧૮ મી. નેનનું કિરણ વિ.: આંખનું કિરણ ફરી ફરીને અન્તે પાછું આવી આંખમાં વિરામેઃ તેમ મ્હારી યે મનની આશાઓ અને કલ્પનાઓ ફરી ફરીને પાછી મનમાંજ વિરામશે કે શું?

એ છોળની પેઠ આવે ને જાયે:

मात्रास्पर्शास्तु कौंतेय ! शीतोष्णसुखदुःखदाः
आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत !

ગીતા અ. ૨, શ્લો. ૧૪.

કડી ૩૩ મી. સંસારને સર અમૃત વિ.: મહાત્મા ભર્તૃહરિએ શંકા મૂકી છે કેઃ

न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः

દ્વન્દ્વના સિદ્ધાન્તથી એ શંકાનું સ્વરૂપ બદલી, નિવારણ કરી, એ દ્વન્દ્વમાંથી મુક્તિમાર્ગની સૂચના આ બે ચરણમાં છે.

કડી ૩૯ મી. શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાં કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મ એવા કર્મના ત્રણ પ્રકાર કહ્યા છે. તેવી જ રીતે મનુષ્યની પણ સદસદ્ વૃત્તિઓ પારખી તેમના, દૈવી અને આસુરી એ બે જ નહીં પણ, ત્રણ વર્ગ કરવા જોઇએ. પુણ્ય કે પાપમાં રીઢા બની લીન ન થયા હોય, જેની પ્રવૃત્તિની એક દિશા સ્પષ્ટ થઈ ન હોય એવા ઉભય દિશામાં હીંચકા ખાતા મનુષ્યોનો, ગ્રીક ફિલસુફ એરિસ્ટોટલ જેને Incontinent કહે છે તેવો, ત્રીજો વર્ગ સ્વીકારવો જોઇએ છીએ. અવલોકન કરતાં મૃત્યુલોકમાં માનવીનો મ્હોટો ભાગ એ ત્રીજા અસ્થિર વર્ગનો જ જણાશે.

ઇંગ્લાંડના કુલવાસ

મિસિસ હિમેન્સના Homes of England નામના કાવ્યનું આ ભાષાન્તર છે.

વસન્તોત્સવના અર્પણના કાવ્યનો અને આ કાવ્યનો ઢાળ એક જ છે. હરિણી વૃત્તનો પહેલો યતિ મૂકી દઇ, બીજા યતિને બે અક્ષર આગળ લાવવાથી તે છન્દનું ગાન વિશેષ રુચિકર અને ઉલ્લાસભર્યું થાય છે. એટલું કીધા પછી યે અક્ષરમેળ હરિણીને માત્રામેળ કરી, ત્હેમાં યે ક્ય્હાંક ક્ય્હાંક ચરણના આદિમાં અને અન્યત્ર માત્રાઓ વધાર્યાથી આ ઢાળ બને છે.

સ્વદેશની દાઝ

Breathes there a man with soul so dead એ ચરણથી શરુ થતા કાદમ્બરીકાર કવિ **સ્કોટ**ના સ્વદેશની દાઝથી ઉભરાતા એક સુવિખ્યાત કડવાનું આ કાવ્ય ભાષાન્તર છે.

રાજયુવરાજને સત્કાર

ના૦ જ્યોર્જ પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ જે વેળા **હિન્દ**ની મુસાફરીએ આવ્યા, અને મુંબઇ ઉતર્યા તે વેળા તે નગરીના **સ્હાંજ** વર્તમાન નામના દૈનિક પત્રમાં તા૦ ૮ મી નવેમ્બર ૧૯૦૫ ના રોજ આ કાવ્ય છપાયું હતું.

અતિથિને દેવ સમ વિ. : अतिथिदेवो भव; તૈતરેય ઉપનિષદ્.

ગયા જમાનામાં વિ. : **ના૦** સાતમા એડવર્ડ **શાહેનશાહ** પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સ તરીકે ઇ. સ. ૧૮૭૫ ના નવેમ્બરની ૮ મી તારીખે **હિન્દ**ની મુસાફરીએ આવ્યા હતા.

પ્રભાતનો પ્રભાકર વિ. : **હિન્દ**ના ઇતિહાસમાં દીપતી યુવરાજમાલામાંથી યુવરાજની એક જોડલી તરી આવે છે. **રામ**ચન્દ્રજીએ યુવરાજ અવસ્થામાં જે મહાપરાક્રમ કીધાં ત્હેમનું યશોગાન તે **રામાયણ**; અને કપિલવસ્તુના યુવરાજ **સિદ્ધાર્થે** જે મહાપરાક્રમ કીધાં ત્હેમનું પરિણામ જગતમાં **બૌદ્ધ** ધર્મની સંસ્થાપના. આખી દુનિયાના ઇતિહાસમાં યુવરાજની આવી જોડી નથી.

દુનિયાની પાર્લમેન્ટોની વિ. : આજને સમયે યૂરોપ અમેરિકામાં, અને ઇરાન, તુર્કસ્તાન, **જાપાન**માં જ્હાં જ્હાં રાજાની સત્તા ઉપર પ્રજાએ પસંદ કરેલી પાર્લમેન્ટોનો અંકુશ છે ત્હાં ત્હાં રાજ્યબન્ધારણ ઘડતાં **બ્રિટિશ** ટાપુઓના નમુનેદાર રાજ્યબન્ધારણનું અનુકરણ કરવામાં આવ્યું છે. એ બન્ધારણને Limited Monarchy કહે છે. કેટલાક દેશોમાં રાજા Monarchy કહાડી નાંખી કેવલ પ્રજા જ રાજ્ય કરે છે, એવા

રાજ્યબન્ધારણને પ્રજાસત્તાક રાજ્ય–Republicanism કહે છે. ફ્રાન્સ, સ્વિટઝરલેન્ડ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ વિ. રાજ્યોમાં એવી જાતનું બન્ધારણ છે. પણ એ બન્ધારણે બ્રિટનના રાજ્યબન્ધારણનું રાજા વિનાનું રૂપાન્તર ગણી શકાયઃ જો કે પ્રાચીન રોમ અને ગ્રીસમાં એવાં બન્ધારણ હતાં. એટલે બ્રિટનની પાર્લમેન્ટ તે લગભગ બધી વર્તમાન પાર્લમેન્ટોની દાદીમા છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી.

ભૂતરત્નાકરના રત્નશોધક=પ્રાચીન શોધખોળ કરનાર ઝવેરીઓ.

પ્રજાઓની માતામહી વિ.: પૃથ્વી ઉપરની સહુ મહાપ્રજાઓમાં વૃદ્ધમાં વૃદ્ધ પ્રજા આર્યાવર્તની આર્ય પ્રજા છે. એનો ઇતિહાસ બહુ વિશાલ અને બોધક છે.

ધર્મના ભર્ગ રાજર્ષિ અકબરનીઃ સામાન્યતઃ અકબર નામથી ઓળખાતા ઉદારચરિત મુગલ શહેનશાહનું નામ જલાલુદ્દિન હતું. જલાલુદ્દિન શબ્દનો અર્થ જ જલાલ + ઉદ્+દિન = ધર્મનો ભર્ગ થાય છે. અકબરનો અર્થ મહાન્ the Great છે; અને સિકંદર, પીટર, આલ્ફ્રેડની પાછળ જેમ the Great લગાડવામાં આવે છે તેમ બાદશાહ જલાલુદ્દિનના નામ પાછળ અકબર શબ્દ અસલ તો લગાડવામાં આવેલો. એ શહેનશાહને એકને જ હિન્દના ઇતિહાસમાં એ પદ મળેલું છે; અને એ પદધારી એ શહેનશાહ અનન્ય રહેવાથી વખત જતાં જલાલુદ્દિન અને અકબર પર્યાય શબ્દો થયા.

'સત્ય, શાન્તિ, સ્નેહ અને ન્યાય': કવિ ટેનિસને ઉત્તરાવસ્થામાં અકબરનું સ્વપ્ન એ નામનું એક કાવ્ય લખ્યું છે, ત્હેમાંથી એ ચરણ લીધેલું છે. અકબરનું સ્વપ્નું રાજ્ય કરવાનું, કે રાજ્યયોગ કરવાનું માત્ર ન હતું, પણ પરસ્પરમાં લગ્નો આદરી બન્ને પ્રજાઓનો પ્રજાયોગ સાધવાનું હતુંઃ ધર્મની તિતિક્ષા કે ઔદાર્ય માત્રનું જ ન હતું, પણ ઉભયનું તારતમ્ય ક્હાડી બે ધર્મોનો ધર્મયોગ કરવાનું હતું. એ મહાત્માનું સ્વપ્નું તો હજી ઇતિહાસમાં અદ્વિતીય અને અસિદ્ધ જ રહ્યું છે.

જેવું વાવશો ત્હેવું લણશોઃ બાઇબલ, ગેલેશિયન્સ, અ. ૬ ઋ. ૭.

હિન્દ પાડોશીને આત્મવત્ ચ્હાશો ને? Love thy neighbour as thyself: બાઇબલ, લ્યુક, અ. ૧૦, ઋ. ૨૭. અને आत्मवत् सर्व भूतेषुः મહાભારતઃ એ બે ઋચાઓના મિશ્રણથી આ પદ રચાયું છે.

શાહમૃગની નિષ્કલંક ત્રિવલ્લી કલગી વિ.: નામદાર પ્રિન્સની કલગી–Crest–શાહમૃગનાં ત્રણ સફેદ પીંછાની છે, અને ત્હેમનું જીવનસૂત્ર–motto–'I serve' છે. એ બન્ને ઇ. સ. ૧૩૪૬માં ક્રેસીના યુદ્ધમાં તે વેળાના પ્રિન્સ ઑફ વેલ્સે બોહીમિયાના રાજા પાસેથી રણક્ષેત્ર ઉપર જીતી મેળવ્યાં છે.

દેવઉઠી એકાદશી વિ.: કાર્તિકી શુક્લ એકાદશી. પ્રિન્સ મુંબઇમાં ઉતર્યા તે પ્હેલાં એકાદ બે દિવસ ઉપર જ એ એકાદશી વીતી હતી.

આબે હયાત=અમૃત. એવી કથા છે કે મહાન સિકન્દર જ્યારે એશિયામાં ઉતર્યો તે પ્હેલાં ત્હેણે અમૃતના ઝરા વિશે સાંભળ્યું હતું, અને પોતાના એશિયામાં વાસ દરમિયાન એ ઝરણની શોધ કરેલી. એમ પણ કહેવાય છે કે એ ઝરણ ત્હેને જડેલું, પણ ત્હેના તટવાસી અમૃત પીધેલા એક મનુષ્યની દુઃખી દયાજનક સ્થિતિ નિરખી પોતે એ ઝરણમાંથી અમૃતપાન ન કીધું, અને એમને એમ જ ત્હાંથી વળી આવ્યો.

જીંદગીના પડછાયા

મુંબઇના Students Brotherhood મંડળે ઈ. સ. ૧૯૦૬ માં છપાવેલા Select Hymns નામના પુસ્તકમાં ૧૦ મા પાને છાપેલા નીચલા સ્તોત્રનું આ ભાષાન્તર છે.

There are moments when life's shadows
Fall all darkly on the soul,
Hiding stars of hope behind them
In a black impervious scroll:



When we walk with trembling footsteps,
  Scarcely knowing how or where
The dim paths we tread are leading,
  In our midnight of despair.

Stand we firm in that dread moment,
  Stand we firm, not shrink away;
Looking boldly through the darkness
  Wait the coming of the day;
Gathering strength while we are waiting
  For the conflict yet to come;
Fear not, fail not, light will lead us
  Yet in safety to our home.

Firmly stand though sirens lure us,
  Firmly stand, though falsehood rail,
Holding justice, truth and mercy,
  Die we may, but cannot fail.
Fail! it is the word of cowards,
  Fail! the language of the slave;
Firmly stand, till duty beckons,
  Onward then, even to thy grave.

પ્રેમનો સંચાર

એક બંગાલી ભજનનું આ પદ ભાષાન્તર છે.

ગિરનારને ચરણે

ઇ. સ. ૧૯૦૪ ના એપ્રિલના પાછલા અને મેના આગલા ભાગમાં મ્હારા એક પરમ મિત્ર સાથે કાઠિયાવાડમાં મ્હારે મુસાફરી

થઈ હતી. તે વેળા અમે ગિરનારની યાત્રા કીધી હતી. પ્રથમ દર્શને તો ગિરનાર આકર્ષક ન લાગ્યો; પણ જ્ય્હારે પર્વત ઉપર અમે ચ્હડયા, અને બે દિવસ ઉપર રહ્યા ત્ય્હારે તો પરમાનન્દ થયો.

જૂનાગઢથી ગિરનાર જતાં માર્ગમાં એક મ્હોટી શિલા પડેલી છે, અને ત્હેના રક્ષણને માટે ઉપર રાજ્ય તરફથી છત્રી ચણવામાં આવી છે. એ શિલા ઉપર દેવોને પ્રિય રાજર્ષિ અશોક દેવની ચૌદ આજ્ઞાઓ કોતરેલી છે. એ શિલાના દર્શનનું આ કાવ્ય છે.

લેતા વિરાટ પગલાં વિ.: સારા જગતની અને પ્રાચીન અર્વાચીન ઇતિહાસની કથાઓમાં વિરાટ પગલાં ભરતો આત્મા વિચરતો હતો.

ધર્મગોપ્તા=ધર્મના રક્ષક. ગ્રેટબ્રિટનના ઇતિહાસમાં આઠમા હેનરી રાજાને Defender of Faithનો ઇલ્કાબ મળ્યો હતો; તે આજ સૂધી ત્ય્હાંનાં સહુ રાજારાણીઓ વંશપરંપરા ભોગવે છે.

૭ મી કડીનો સાર એવો છે કે સૂક્ષ્મના સન્દેશા સ્થૂલમાંથી આપણે શું સુણતા નથી? સુણીએ છીએ જ. સ્થૂલ તે પાર્થિવ નયને વંચાતો લખેલો શબ્દ છે, અને સૂક્ષ્મ તે મહીંનો અર્થ છે. કાલિદાસ કહે છે કે ઉમામહેશ જેવાં વાણી ને અર્થ સંલગ્ન છે, Sermons in stones, and books in running broo-ks, શિલાઓમાં ધર્મોપદેશ અને વહેતાં ઝરણોમાં શાસ્ત્રો, એવી મહાકવિ શેક્સપિયરની ઉક્તિ પણ સુપ્રસિદ્ધ છે.

ઇતિહાસવાહી પ્રભુ=ઇતિહાસના વ્હેણમાં વહેતા પ્રભુ.

તે સિન્ધુના જલ તણી વિ.; 'જલધિજલદલ ઉપર દામિની દમકતી' કાન્તના મનોહારી શંકરાભરણમાંના એ ચરણ ઉપરથી.

ગિરિમાળની હિમભૂમિ=હિમાલયની પર્વતમાળાનો પ્રદેશ. જે ઓળંગી બૌદ્ધ સાધુસાધ્વીઓ ચીન જાપાન અને તે દેશોની યે પેલી પાર ઉતર્યાં.

સુભગરાઘવપાદ=રામચન્દ્રજીનાં પગલાંથી સુભગ બનેલી.

વીરવીરી: અશોકનાં પુત્ર અને પુત્રી, કુમાર મહેન્દ્ર અને કુમારી સંઘમિત્રા.

રાજર્ષિ અશોક: મનુષ્ય એટલે જ ગુણદોષનું પુતળું; ને અશોક દેવમાં, તેમ જ જલાલુદ્દીન અકબરમાં, પણ દોષ હતા. છતાં ભરતખંડના કે સારી દુનિયાના ઇતિહાસમાં એ રાજર્ષિઓની જોડી મહાદુર્લભ છે. સેનાપતિ, રાજનીતિવેત્તા, મહારાજ્યોના સ્થાપનાર અને ધુરન્ધર, પ્રજાના પરમ હિતૈષી, ઉદારભાવ, ધાર્મિક, તત્ત્વચિન્તક, સંસારસુધારક, ધર્મસુધારક: આવા આવા ગુણોના નિધાન એમના જેવા રાજર્ષિઓ લોકસંઘને દુર્ભાગ્યે મનુષ્યની કથામાં અતિશય વિરલ છે.

૧૩ મી કડીનો સાર: સુન્દરીઓની બાહ્ય ચેષ્ટા ઉપરથી આન્તર ભાવનાં અનુમાન કરતાં ભાણ્યો રસશાસ્ત્રીઓ રચે છે; તેમ સ્થૂલનાં દર્શનમાંથી આન્તર ભાવના બીજા અનુમાન પણ હોઈ શકે. સરખાવો ૭ મી કડી.

સિન્ધુનીરે

એક બંગાલી ભજનનું આ ભાષાન્તર છે.

વર્તમાન હિન્દના મહાભક્ત બાબૂ કેશવ ચન્દ્રસેનના મંડળમાં બાબૂ ત્રિલોકીનાથ નામે એકતારી હતા. એક વેળા કેશવબાબૂએ અતીવ હૃદયભેદક પ્રાર્થના કરી; અને તે પ્રાર્થનાને અન્તે બાબૂ ત્રિલોકીનાથે પોતાનો એકતારો છેડી આ પદ તાત્કાલિક જોડી ગાયું હતું: એવી આ પદની કથા છે.

સ્તુતિનું અષ્ટક

પિતા! માતા! વિ.:

त्वमेव माता च पिता त्वमेव, त्वमेव बन्धुश्च सखा त्वमेव;
त्वमेव विद्या द्रविणं त्वमेव, त्वमेव सर्वं मम देवदेव.

ભાગવત, સ્કં. ૧૧.

નયન શશિ ને સૂર્ય સરખું: शशिसूर्यनेत्रम्.
ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૧૯.

પ્રભો ! તું આદિ છે વિ.:
त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणस्त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्
ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૩૮.

અમારા ધર્મનો વિ.:
त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता.
ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૧૮.

પિતા છે; એકાકી વિ.:
पितासि लोकस्य चराचरस्य, त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान्;
न त्वत्समोस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो, लोकत्रयेप्यप्रतिमप्रभावः
ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૪૩.

અમ ઉર વિશે વિ.:
ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति
ગીતા અ. ૧૮, શ્લો. ૬૧.

તું આઘેમાં આઘે.:
तद्दूरे तद्वदन्तिके; ઇશોપનિષદ, ઋ ૫.

નમું કોટી વારે વિ.:
नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः, पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते.
ગીતા અ. ૧૧, શ્લો. ૩૯.

અસત્યો માંહીથી વિ.;
असतो मा सद्गमय, तमसो मा ज्योतिर्गमय, मृत्योर्माऽमृतं गमय.

થતું જે કાયાથી વિ:
कायेन वाचा मनसेन्द्रियैर्वा, बुद्धयात्मना वा प्रकृतिस्वभावात्;
करोमि यद्यत्सकलं परस्मै, नारायणायेति समर्पयामि.
ક્ષમાપનસ્તોત્ર.

અનુક્રમણિકા

